П'єса казка на три дії, шість картин

ДІЙОВІ ОСОБИ:

К о т и г о р о ш к о І в а н — хлопчина років дванадцяти.

С т е п а н — його батько.

К а т е р и н а — його мати.

О л е н к а — його сестра.

В е р н и д у б —

В е р н и г о р а —

К р у т и в у с —

Ї м – і – н е – н а ї м с я — його брати.

П' ю – і – н е – н а п' ю с я —

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я —

Д я д ь к о М а к с и м — коваль.

Змій, він же К а п ш и в и й дід.

В о д я н и к – с м е р т о н о с е ц ь — його брат.

1-а З м і є в а с е с т р а.

2-а З м і є в а с е с т р а.

Б а б у с я.

Зміів с л у г а.

Г і н ц і, с у с і д и Котигорошка, с і л ь с ь к і д і т и, в а р т о в і, т а н ц ю р и с т к и, с л у ж к и.

Т о й, щ о н а й б і л ь ш е ї с т ь.

Т о й, щ о н а й б і л ь ш е п' є.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Зліва ліс, густий, дрімучий. Визирає з нього палац Змія. Праворуч — криниця з журавлем. Ростуть біля неї дивні квіти, незвичайні гриби. Стоять пеньки з густою травою, а в глибині сцени видніється надбережне каміння, і, скільки оком сягнеш, лягло море, широке, зеленувате, неспокійне... З палацу виходять Змієві сестри.

1-а с е с т р а. Я прокинулась сьогодні раненько, та вже нашого брата Змія не застала. Чи з лісу дрімучого його ждати? Чи з-за моря синього виглядати? А може, поплив він на кораблі, щоб зустрітися з Водяником-смертоносцем?

2-а с е с т р а (оглядаючи море). Ні. не бачу я на хвилях корабля. Тільки чайки літають над водою.

1-а сестра припадає вухом до каменя.

Що чуєш, сестро?

1-а с е с т р а. Чую, чую: стугонить земля.

2-а с е с т р а. Послухай, чи летить він, чи на коні скаче — на тім коні, що жар їсть, полум'я п'є, на двадцять верст під ним земля гуде, і листя з дерев осипається.

1-а с е с т р а. Не летить наш брат і на коні не скаче... А цить же, цить...

2-а с е с т р а. Що чуєш знову?

1-а с е с т р а. Чую, чую: стугонить земля, наче її на частки ножами розрізають.

2-а с е с т р а. Ой сестро, глянь! Що ж то він тягне на собі?

З'являється Змій, упряжений в шість плугів.

З м і й. Ху! Втомився. Нелегке діло землю орати. (Скидає з себе упряж).

1-а с е с т р а. Брате Змію, та нащо ж тобі орати? А чи в тебе нема чого їсти?

2-а с е с т р а. А чи в тебе нема чого пити?

З м і й. Є в мене що їсти, є в мене що пити, і маю я в чому походити. Та обіцяв сьогодні прибути до мене в гості наш брат Водяник-смертоносець. Це я для нього подарунок готую, теплою кров'ю його почастую.

1-а с е с т р а. З кого ж ти кров тую візьмеш?

2-а с е с т р а. Хіба мало в нас невільників? Змій. Наточите крові з дівчинки Оленки.

1-а с е с т р а. А хто ж вона? А чия ж вона?

2-а с е с т р а. Може, її сюди заманити?

З м і й. Не треба заманювати. Мусить сама прийти.

1-а с е с т р а. Як же вона прийде?

2-а с е с т р а. Як сюди потрапить?

З м і й. По моєму сліду, що я проклав оцими плугами.

1-а с е с т р а. Не розумію тебе, брате.

2-а с е с т р а. Не розумію і я тебе, брате.

З м і й. Слухайте ж. Багато я сіл облітав, багато я люду всякого видав, та ще ніде не зустрічалась мені така дівчинка, як Оленка. Очі в неї, мов зірки, світяться, щоки в неї рум'яні, мов ті яблука.

1-а с е с т р а. І ти вирішив її вкрасти?

З м і й. Ні, сама мусить сюди прийти.

1-а с е с т р а. Як же вона прийде? Не розумію тебе, брате.

З м і й. Непомітно я підкрався до її подвір'я, заховався в саду та й дивлюсь. Вийшли з хати її брати. Вийшла Оленка з матір'ю та батьком.

Чую, брати кажуть: "Ми поїдемо в поле, а ти, Оленко, винесеш нам сніданок". Вона й питає в них: "А де ж ви будете? Я не знаю, як до вас іти".— "А ми,— каже брат,— протягнемо скибу від двору аж до тієї ниви, де будемо землю орати, то тією борозною і йди". А я взяв тую скибу назад перекинув, а свою протягнув та й заворожив. Хто тільки ступить на неї ногою, буряний вітер одразу його прижене сюди.

1-а с е с т р а. Хитро придумав, брате.

2-а с е с т р а. Вона може скоро тут бути?

З м і й. Пильнуйте її, а я скоро повернуся.

2-а с е с т р а. А куди ж ти знову?

З м і й. Гляну — перевірю, як мої невільники працюють. Чи все зробили, що я їм загадав.

2-а с е с т р а. А може, поснідаєш? Є для тебе і печене, і варене.

З м і й. Виголодніюсь дужче, то більше з'їм. (Свистить).

Чути іржання й тупіт копит.

Бач, жде мене кінь. (Вийшов).

1-а с е с т р а. Як він посвист братів знає!

Чути дедалі стихаючий цокіт підків.

2-а с е с т р а. Помчав, мов вихор. А глянь-но, глянь. Якась дівчинка сюди наближається.

1-а с е с т р а. Може, це і е Оленка? Сховаймося!

Ховаються.

Входить Оленка. В руках у неї вузлик з сніданком. Вона оглядається назад.

О л е н к а. Що б це воно значило? Тільки стала я на борозну, як знявся раптом вітер, та такий же сильний, такий дужий, що ні звернути кудись, ані зупинитися. Підхопив мене, мов ту билиночку, і приніс аж сюди. (Озирається). Де ж те поле? І зовсім ніякого поля тут немає. (Дивиться на палац). Розпитаюся в добрих людей. Може, вони мені дорогу вкажуть.

З'являються Змієві сестри.

1-а с е с т р а. Здрастуй, дівонько, здрастуй, голубонько.

2-а с е с т р а. А куди це ти йдеш? Які гостинці несеш?

О л е н к а. Це не гостинці. Несу братам сніданок, та збилася з дороги. Може, ви мені стежку покажете, як на поле потрапити?

1-а с е с т р а. Покажемо. Зажди, відпочинь трохи. (Розглядає її). Як же тебе, дівонько-голубонько, звати?

О л е н к а. Та Оленкою.

1-а с е с т р а (глянула значуще на свою сестру). То заходь, Оленко, до нашої хати.

О л е н к а. Хай іншим разом, а зараз мені часу нема. Вже брати мене, мабуть, ждуть-виглядають, чому це я до них не йду. Покажіть же мені, дівчата, ту стежку, якою на поле можна вийти.

1-а с е с т р а. Та зайди, Оленко, хоч на хвилинку.

2-а с е с т р а. Відпочинь трохи, погостюй.

О л е н к а. Рада б гостювати, так часу ж нема. Ждуть мене в полі брати. (Глянула на сестер). Я бачу, ви не хочете мені стежку показати, то я сама її знайду. (Хоче йти. але дорогу їй заступає 1-а сестра).

1-а с е с т р а. Ні, дівонько-голубонько, ти не вийдеш звідціль.

О л е н к а. Я ж поспішаю. Я дуже поспішаю. (Іде в інший бік, але дорогу їй заступає 2-а сестра).

2-а с е с т р а. Ні, дівонько-голубонько, ти не вийдеш звідціль. (Забрала з рук Оленчиних вузлик). Ми тебе не випустимо!

О л е н к а. Як це не випустите?

1-а с е с т р а. А так. (Хапає її за руки, починає їх ламати).

О л е н к а. Ой, болить, болить!

2-а с е с т р а. Будеш нас слухатись? Будеш тихенько сидіти?

О л е н к а. Пустіть мене, пустіть!

2-а с е с т р а. Знай, вибратися звідси не можна. Чи підеш ти цією дорогою, а чи стежкою, чи так, чи отак — скрізь тебе зустріне смерть.

О л е н к а (плаче). Ой, куди ж це я потрапила? Та що зі мною тепер буде? Мамочко моя рідненька...

1-а с е с т р а. Не плач, бо скоро повернеться наш брат, а сліз він не любить. Сядь отут і сиди.

2-а с е с т р а. Не думай тікати, бо все одно нікуди не втечеш. Хто сюди потрапить — назад уже не повертається. Ходім, сестро, підігріємо для брата сніданок.

Виходять.

О л е н к а (озирається). Ніде нікого. (Біжить в один бік, де стоїть пеньок. І раптом цей пеньок перетворюється в дивовижного звіра. З жахом кидається в другий бік, де росте кущ трави, але трава ця несподівано перетворюється в грізну пташину з трав'яними крилами і гадючою головою. Відступає до моря, схиляється на камінь, плаче). Мамочко... рідненька!.. Мамо-Мамо!..

Звір знову стає пеньком, а пташина травою. Вбігає Біжу-й-не-набіжуся.

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я (помітив Оленку). Розшукав. Сестричко, що з тобою? Чого ти плачеш?

О л е н к а (радісно). Братику! (Кидається до нього). Біжу-й-не-набіжуся. А ми тебе ждемо та ждемо. Де це наша Оленка? Чого вона з сніданком так забарилася? Кажуть мені брати: "Ти швидко бігаєш, ану помчи та довідайся, в чому справа?" Я і помчав...

О л е н к а. Ой братику! (Озирається). Тут злі, недобрі люди живуть... Вони мені руки викручували...

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Як то викручували? За що? (Помітив, що в руках Оленки немає нічого). А де ж наш сніданок?

О л е н к а. Забрали... Не пускають мене, кажуть: "Чи так підеш, чи отак — все одно буде тобі смерть".

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Ось я їм зараз покажу, як сестричку нашу кривдити та залякувати. І сніданок відберу назад. (Поривається йти).

Оленка його не пускає.

О л е н к а. Не йди... Прошу тебе, братику, бо вони й тобі можуть зробити щось лихе. Не йди, послухай.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. От дурненька. Чого ж ти боїшся? Чого так тремтиш?

О л е н к а. Страшно мені. Страшно тут...

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Ну, то біжімо звідціля! (Хоче бігти).

Його зупиняє Оленка.

О л е н к а. Ой братику, туди не можна, там звір страшний... Біжу-й-не-набіжуся. Який звір? Нікого я не бачу. Біжімо! (Тягне її за руку).

Дорогу заступає звір. Біжу-й-не-набіжуся мчить у протилежний бік — дорогу заступає пташина з гадючою головою.

О л е н к а. Я ж казала. Не випускають. Що ж ми тепер будемо робити?

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Доведеться нам ждати братів. Слід від борозни обов'язково їх приведе сюди.

Чути крик братів: "Оленко-о-о!"

Оленка (радо). Здається, йдуть мої брати. Я вже їх бачу. Біжу-й-не-набіжуся. Я ж казав, що прийдуть.

Входять Берн й гора, Вернидуб, Крутивус, Їм-і-не-наїмся з вінками цибулі та часнику, з великою ложкою. П’ю-і-не-нап'юся, обвішаний пляшками, є і барильце, е і кварта при ньому.

О л е н к а. Прийшли... Прийшли мої брати! Тепер мені не страшно.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Я ж казав, що прийдуть.

К р у т и в у с (озирається). Такого дива ще зроду я не бачив. На борозні он який вітер дме, а тут навіть лист не ворухнеться.

О л е н к а. Братики!

В с і. Сестричко!

О л е н к а. Коли б ви знали, що трапилось зі мною.

К р у т и в у с. Ми тебе на полі ждали...

В е р н и г о р а. Чому ти опинилась тут?

В е р н и д у б. Ти, певне, збилася з дороги?

Ї м – і – н е – н а ї м с я. А де ж сніданок наш? Я їсти хочу.

О л е н к а. Нема. (Крізь сльози). Нема сніданку, відняли.

В с і. Хто?

О л е н к а. Ой братики! Тут злі, недобрі люди живуть.

П'ю — і — н е — н а п'ю с я (оглядає палац). Цікаво знати, хто ж вони, ті люди?

О л е н к а. Вони мені пальці виламували.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Що?

К р у т и в у с. Покажи. Оленка. І тут болить... (Показує руки). І тут, і тут...

В е р н и д у б. Провчити треба.

В е р н и г о р а. Таку малу зобидили. Цього простити не можна.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я провчу... Я зараз... (Засукує рукава).

Роз-ме-та-аю!! На частки роз-деру!.. Веди, показуй, хто забрав сніданок? Хто посмів таке вчинити?

З'являються Змієві сестри.

1-а с е с т р а (сміливо й нахабно). Це вчинила я!

2-а с е с т р а. І я!

К р у т й в у с. А чиї ж ви є?

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво знати, хто живе в цім палаці розкішнім?

1-а с е с т р а. Живе в нім Змій, а ми його сестри.

Ї м – і – н е – н а ї м с я (здивовано і водночас жахливо). Що-о? Тут живе Змій? (Ховається за спину Вернигори).

К р у т и в у с (до Їм-і-не-наїмся). Чого боїшся? Знеславлюєш себе і весь наш рід. Соромся, брате!

В е р н и г о р а. Ну, стань як слід.

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Я... Я стою... (Увесь тремтить і шукає очима, куди б заховатись).

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво мені знати, тут живе Змій той самий, що людей до себе в неволю заганяє?

1-а с е с т р а. Так. Той самий.

О л е н к а. Боюсь...

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я теж боюсь.

К р у т и в у с. А чим же ви довести можете, що все це правда?

1-а с е с т р а. Чим довести? (Припадає до каменя). Чую...

2-а с е с т р а. Що чуєш, сестро?

1-а с е с т р а. Чую, чую, стугонить земля.

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Поки є час — втікаймо. Я... я не хочу зустрічатися зі Змієм... Він мені зовсім не подобається.

В е р н и г о р а. Не думав я досі, що ти такий боягуз.

В е р н и д у б. Тремтиш... Чого тремтиш?

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Я?.. Я... не трем-ч-чу... Я... я...

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. А мені цікаво на Змія глянути, який він є.

К р у т и в у с. Коли вже ми прийшли сюди, то глянемо.

2-а с е с т р а. Що чуєш, сестро?

1-а с е с т р а. Чую... чую... Стугонить земля. Повертається додому Змій.

Ї м – і – н е – н а ї м с я (тремтить ще дужче, потім підбігає до Крутивуса). Ти старший брат... Ти чув? Уже повертається. Хіба не знаєш, скільки людей він загубив, скільки загнав до себе в неволю? Чого ж стояти нам? Втікаймо краще. (До П'ю-і-не-нап'юся). Тут пити не дадуть. (До Біжу-й-не-набіжуся). Тут побігати не дадуть. (До Оленки). На вулицю не пустять гратися.

О л е н к а. Боюсь... Ходімо звідси. (Озирає братів, а ті, ображені поведінкою Їм-і-не-наїмся, суворо мовчать).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Не хочете? Тоді я сам! Я сам втікатиму. (Поривається бігти, а йому дорогу заступає звір. З жахом відступає назад).

К р у т и в у с (насмішкувато). Що, не пускає?

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Не... не... пускає... (Біжить в інший бік—те саме. Звертається потім до сестри Змія). Скажи, дівчино, чи є тут така стежка, якою б можна було вийти звідціль? Я тобі кільце ковбаси принесу або... шмат сала... або часнику ось дам.

1-а с е с т р а. Стежок нема. Вийти звідси неможливо.

Ї м – і – н е – н а ї м с я (з жахом). То що ж робити? Що? (Сідає, плаче). Ой ма-мо!

В е р н и д у б (хапає його за шию). Гидко на тебе дивитися. Сідай отут і жди.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Що ти мене садовиш? Я не хочу сидіти... Не хочу із Змієм зустрічатись.

В е р н и г о р а (показує йому кулак). Сиди!.. Їм-і-не-наїмся (злякано). Сиджу... (Сідає).

2-а с е с т р а. Що чуєш, сестро?

1-а с е с т р а. Чую, чую — дужче стугонить земля.

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я (теж приклав вухо до каменя). І я чую.

О л е н к а (позираючи на братів). Може, втечемо? Крутивус (заспокоює її). Не бійся, сестричко. Ми тебе зобидить не дамо нікому.

Чути могутній посвист, тупіт копит. Падають з дерев окремі листочки.

2-а с е с т р а. Прибув наш брат.

За сценою чути голос Змія: "Чую, чую—людським духом пахне". Входить Змій.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Пропав... Кінець... Рятуйте! (Ховається під грибком).

З м і й. Оленка тут? Ого, та не сама, з братами! (До Верни-гори). Як тебе звати?

В е р н и г о р а. Вернигора. Можу гори розсувати. Змій. Чув про тебе. Та моя сила більша за твою. (До Вернидуба). А тебе як звати?

В е р н и д у б. Вернидуб. Можу дерева з корінням вивертати.

З м і й. Чув і про тебе. Та моя сила більша за твою. (До Крутивуса). А ти, мабуть, серед них найстарший? Твоє ім'я?

К р у т и в у с. Крутивус. Можу воду спинити, по сухому дну річки переходити... І річки, й озера.

З м і й. Не повірю, доки сам того дива не побачу. (До П'ю-і-не-нап'юся). А ти хто?

П'ю — і — н е — н а п'ю с я. Я? (Хильнув з барильця і пішов на Змія, той аж відсахнувся з переляку). Я? Хочеш знати, хто я? Я — П'ю-і-не-нап'юся. (Наступає на Змія, той відступає).

У-ду-ду, у-ду-ду,

Сидів голуб на дубу,

Вигравав у трубу.

Труба точеная,

Позолоченая...

Змій (невдоволено). Відстань! (Стежить за Біжу-й-не-набіжуся, який весь час бігає навколо нього). А ти хто?

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я. Я Біжу-й-не-набіжуся.

К р у т и в у с (хапає його за руку). Сідай!

Біжу-й-не-набіжуся сідає, але продовжує совати ногами.

З м і й (вмощується на грибок. Чує крик Їм-і-не-наїмся, витягає його за штани). А це що тут за молодець?

Ї м – і – н е – н а ї м с я (злякано). Я... той... Я брат Оленчин... Їм-і-не-наїмся... Ми в полі орали, а сніданку нема. Ми пішли... прийшли... шукали... Але я нічого... Я той... Я зараз... Де тут стежка? (Поривається йти).

З м і й. Ха-ха-ха! Стежку шукаєш? Хто потрапив у мої володіння, той назад не повертається.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я не хочу тут бути... Мені не подобається... Ми всі не хочемо. І я, і вони... Що ж, ти нас силувати будеш?

З м і й. Буду! (Пройшовся, оглянув усіх, питає). Чого прибули до мене?

В е р н и д у б. Закортіло, бач, на тебе подивитись, який ти є.

З м і й. Ну, дивіться. (Стає на камінь, освітлюється мінливим світлом прожекторів).

Музика.

К р у т и в у с. Сестра наша Оленка забрела сюди. Хочемо її взяти з собою.

З м і й. Оленку взяти? Ха-ха-ха! Оленки я не віддам!

В е р н и г о р а. А ми тебе й питати не будемо.

З м і й. Ха-ха-ха! І сестра ваша лишиться тут, і ви всі звідціля не вийдете.

В е р н и г о р а. Вийдемо!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Вийдемо.

В е р н и д у б. Ія кажу — вийдемо! Ну, Змію, глянули на тебе, який ти є, і досить. Нам часу нема. Нас робота в полі жде. То говори зразу: будемо битись чи будемо миритись?

З м і й. Будемо битись!

В е р н и г о р а. Будемо битись.

В е р н и д у б. Ну, так будемо битись!

О л е н к а. Я боюсь, я боюсь... (Тулиться до Крутивуса).

З м і й. Хто першим на бій зі мною стане?

В е р н и д у б. А хоч би й я!

Починають битися.

Б р а т и. Не піддавайся, брате, не піддавайся!

Змій перемагає.

З м і й. Хто ще зі мною силою помірятися хоче? Вернигора. А хоч би й я!

Починають битися. Змій перемагає.

Він свистить. З'являються різні птахи та звірі.

З м і й. Посадовити всіх їх до темниці!

П'ю — і — н е — н а п'ю с я. Цікаво, дуже цікаво. (П'є з кухлика).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я не хочу... Мені там зовсім не подобається... Я не люблю темниць... Пустіть додому.

В с і. Не маєш права! Ще будемо битись!

Змій (до звірів та птахів). Чому ви стоїте? Хіба не чули мого наказу?.. До темниці!

Звірі й птахи починають бити крилами, гарчати по-звірячому, сичати по-гадю-чому.

Заганяють в льох усіх. Оленку вихоплюють Зміївни.

О л е н к а. І я з ними... Нащо мене лишаєте одну?.. Братики! (Кидається до них, але її піймали Зміївни, не пускають). Мамо! Мамочко!.. Мамо! (Плаче).

З м і й (кричить). Я сліз не люблю.

Оленка затихає.

1-а с е с т р а. Пора вже тобі, брате, пообідати. Є для тебе і варене і печене.

Захвилювалося море.

2-а с е с т р а. Зашуміло море. По морському дну йде наш брат Водяник-смертоносець.

Музика. З моря виходить В о д я н и к – с м е р т о н о с е ц ь.

В с і. Заждались тебе, брате.

В о д я н и к. Я бурі здіймав, розбивав кораблі, заманював рибалок у відкрите море. Здрастуй, брате! Здрастуйте, сестри! (Помітив Оленку). Яке дівчатко гарне.

2-а с е с т р а. Недобрий ти. Забуваєш, що в тебе є родичі на світі.

В о д я н и к (ще раз глянув на Оленку). А дівча мені подобається. Як тебе звати?

О л е н к а. Оленка. (Плаче).

З м і й. Хіба забула, що я сліз не люблю? Водяник. Я теж сліз не люблю!

1-а сестра бере чашу.

2-а сестра (взявши Оленку за руку). Не бійся, дурненька, ми тебе в сад поведемо, а в тім саду що хочеш є — і вишні, і сливи, і райські яблука... Ходім!

О л е н к а (пручаючись). Боюсь... Боюсь!

Оленку виводять силоміць.

З м і й. Я почастую тебе сьогодні напоєм незвичайним, бо ти в мене гість дорогий.

В о д я н и к. Бач, не похвалився тобі, брате, новиною.

З м і й. Якою? Водяник. На дні морському серед водоростей знайшов я

ліки чародійні. Помажеш ними рану — і навіть мертвий оживе.

Музика.

З м і й. Ха-ха-ха! Оживлювати мертвих? Хіба не вистачає нам живих?

Вбігає перелякана О л е н к а, ховається за зрубом криниці. Оточують її Змііївни, нападають...

О л е н к а. Ой! (Застогнала).

З м і й. А що, сестриці, упорались з дівчам?

Музика продовжується. 1-а сестра передає чашу 2-й сестрі, а та — Змієві, а вже Змій підносить її братові. Чаша зсередини освітлена. Водяник п'є Оленчину кров.

Завіса

КАРТИНА ДРУГА

Краєвид села.

Праворуч сільська хата. Садок. Город. Вдалині луки, ліс, річка. На вулиці діти, взявшись за руки, співають і пританцьовують. Зліва молода берізка. В колі танцюючих Котигорошко. Він же й заспівує.

К о т и г о р о ш к о.

Схотів добрий чоловік

Весело зажити

Та й вирішив курочку купити.

В с і.

А курочка по сінечках —

Куд-ку-дак, куд-ку-дак!

К о т и г о р о ш к о.

Схотів добрий чоловік

Весело зажити

Та й вирішив кізоньку купити.

В с і.

А в кізоньки довгі роги,

Ме-ме-ме, ме-ме-ме...

А в кізоньки довгі роги,

Ме-ме-ме, ме-ме-ме!

К о т и г о р о ш к о.

Схотів добрий чоловік

Весело зажити

Та й вирішив котика купити.

В с і.

А в котика гострі кігті,

Няв-няв-няв, няв-няв-няв!

А в котика гострі кігті,

Няв-няв-няв, няв-няв-няв!

К о т и г о р о ш к о. А тепер хочете побреxеньки послухати?

В с і. Хочемо!.. Хочемо!.. Котигорошко (сідає).

Його оточують діти.

Як був ще я хлопцем отакеньким, а батька ще й зовсім на світі не було, поїхали ми з дідом на ярмарок і знаєте чим?

Д і в ч и н к а. Кіньми.

К о т и г о р о ш к о. Волами.

Д і д (недочуває). Чим, кажеш?

К о т и г о р о ш к о. Волами.

Д і д. Чим? Чим?

В с і (кричать разом). Волами!

Д і д. Ага... пішки.

К о т и г о р о ш к о. А волики були невеликі. Можна отак їх... на пригорщ узяти.

Сміх.

Ж і н к а (до матері Котигорошка). Та й втішний же син у тебе, Катерино. Втішний і розумний.

М а т и. Добрий син. Не жаліюсь. Рости б йому швидше.

К о т и г о р о ш к о (позирнув у бік матері). Не перебивайте, мамо, а то побрехенька не вийде.

М а т и. Мовчу, мовчу.

К о т и г о р о ш к о. Так отож їдемо ми та й їдемо. Бачимо, ломаччя валяється. Я зирк, а там шестеро яєць. Такі ж вони великі, що я їх ледве в жменьку забрав. А в нас, як на те, свиня квоктала. Ось я й підсипав їх під свиню, а вона вилупила мені аж шестеро...

Х л о п ч и к. Курчат.

Д і в ч и н к а. Каченят... Гусят...

Х л о п ч и к. Поросят.

К о т и г о р о ш к о. Аж шестеро... волів!

Сміх.

Д і д. Каченят?

В с і (кричать разом). Волів!

Д і д. Ага... кошенят. Котигорошко. А тоді ми з дідом стали хазяйнувати — землю орати та засівати. А як уродила в нас яра пшениця, дід і питає в мене: "А де ж ми будемо, сину, скирти складати?"

Д і в ч и н к а. На полі.

Х л о п ч и к. У клуні, щоб під дощем не замокали. Котигорошко. Ні, на печі. Там і скирти складати, там і молотити. А тут уже й батько мій підріс.

З хати виходить батько з лопатою.

М а т и. Таке наговориш!

К о т и г о р о ш к о. Батько, правда, рибалка добрий.

Б а т ь к о. А що ти там, сину, з мене смієшся?

К о т и г о р о ш к о. Отож, кажу, тато в мене добрий рибалка. Як закине вудочку в добру річечку, так і тягне, коли не сома отакенного (показує, який він великий), то краснопірочку. (Показує, яка вона маленька).

Ж і н к а. І таке ж вигадає.

Б а т ь к о (ніби суворо). Та я ж тобі і їсти не дам... Я ж тебе і в хату не пущу! (Хоче піймати Котигорошка, але його заступають собою діти).

М а т и. Годі тобі, сину, жартувати. Іди батькові допомагай криницю копати.

К о т и г о р о ш к о. Добре, мамо. Тільки ось потанцюємо — та й піду.

Б а т ь к о. Погуляй, Котигорошку, погуляй. Я і сам упораюсь.

К о т и г о р о ш к о (до дітей). Ану давайте "Подоляночку"

танцювати.

В с і. "Подоляночку"... "Подоляночку"... Котигорошко. А хто буде Подоляночкою?

Д і в ч а т к а. Я! Я! Я!

К о т и г о р о ш к о. Ти будеш Подоляночкою.

Діти починають танцювати навколо берізки. Дівчині Подоляночці одягають на голову віночок з квітів, і вона виконує все, про що співається в пісні.

Д і т и (співають).

Десь тут була Подоляночка,

Десь тут була молодесенька,

Тут вона сіла, Тут вона впала,

До землі припала.

Дівчина схиляється біля деревця.

(Танцюючи, просять).

Ой устань, устань, Подоляночко,

Витри очі свої так, як скляночку,

Та візьмися в боки,

Та піди у скоки,

Та піди у скоки!

Дівчинка включається у загальний танок.

Хлопчик (вбігаючи). Тікаймо! Тікаймо! Змій летить, Змій!..

Діти розбігаються, розбігаються й дорослі. Лишився стояти на своєму місці Котигорошко.

М а т и (гукає). Котигорошку, сину мій, ховайся! Котигорошко. А чого ж ховатися, мамо? Я подивлюся на нього, який він є.

Падають з дерева окремі листки.

М а т и (позираючи на небо). Хвалити бога, пролетів. Ти-бо тепер у мене єдиний, сину. (Втирає хусткою очі).

К о т и г о р о ш к о. Мамо, ви плачете?

М а т и. Та як же мені не плакати, коли стільки горя я зазнала від отого Змія!

К о т и г о р о ш к о. А що ж він вам зробив?

М а т и. Ох, важко і згадувати. Була в тебе сестра Оленка і було шестеро братів.

К о т и г о р о ш к о. Мамо, а чого ж я їх не пам'ятаю? Ні сестриці, ні братів.

М а т и. Тебе ще й на світі тоді не було.

К о т и г о р о ш к о. А де ж вона, моя сестричка Оленка? Де брати рідні?

М а т и. Змій заманив Оленку до себе, заманив і братів твоїх. Може, й на світі їх уже нема. Ніхто мені звістки не приносить, Котигорошку.

К о т и г о р о ш к о. Мамо, а чому ви звете мене так — Котигорошком? Адже ім'я моє Іван, а всі кличуть Котигорошко та Котигорошко.

М а т и. Отож як трапилося в нас горе, що не стало ні Оленки, ні синів моїх, пішла я до річки. Стою над водою, дивлюсь, виглядаю, чи не пливуть вони човном, бо річка ця в море тече, а десь там, над морем синім, живе Змій ненажерливий... Стою та гірко плачу. Коли де не візьмись вітер, здійняв хвилю на воді, вихрить курявою по дорогах, котить горошину. Підняла я тую горошинку, принесла додому, посадила в себе на городі. Виріс з неї отакенний кущ — густий та рясний. А на тому кущі тільки один стручок, а в тому стручку тільки одна горошина якась незвичайна, бо коли вечір настає, то вона вся так і засяє, мов лісовий світлячок. Тобі тоді ще й двох років не було. Підійшов ти до куща, зірвав стручок, випала з нього ота дивна горошина, а ти догнав її та з'їв. Від того й прозвали тебе...

К о т и г о р о ш к о. Котигорошком... Котигорошком. Мамо! (Надія раптом спалахнула в його оченятах). Мамо, а може, наша Оленка ще жива? Може, брати мої у неволі томляться, на злого Змія роблять?

М а т и (з виразним сумом). Хто ж до нього добереться? Хто його здужає? Старі люди кажуть — тяжкий до нього шлях, тяжкий і небезпечний.

Вбігають діти.

Б а т ь к о. Агов, сину, а йди-но сюди, щось покажу тобі.

К о т и г о р о ш к о (підходить). Що покажете?

Б а т ь к о. Бачиш?

К о т и г о р о ш к о. Камінь.

Б а т ь к о. Камінь-то камінь, та глянь, сину, який він великий! Це ж нам тут криниці не викопать, коли його звідси не забрати. Ось я людей гукну, хай допоможуть.

К о т и г о р о ш к о. А може, не треба, тату? Може, самі впораємось?

М а т и. Ой ні. Де там його вам підійняти.

Б а т ь к о (гукає). Агей, сусіди, а йдіть на хвилинку. Куме Павло! Куме Грицько! Степане! Микито! Агей! Ходіть-но сюди!

Сходяться чоловіки, жінки.

С у с і д и. Що тут у тебе?

Б а т ь к о. Та камінь. Сам не виверну, може, гуртом якось.

Ану, беріться!

Пробують.

Ану, ще раз, дружніше візьмемось!

Скидають свити, пробують знову.

С у с і д и. Бачу я, нам цього каменя не викинути. Тут треба пару добрих волів запрягти...

— Та й то чи витягнуть.

— Без волів навіть з місця не зрушимо.

К о т и г о р о ш к о. А дайте, тату, я попробую.

Б а т ь к о. І не пробуй. Де це видано, щоб у твоїх літах...

Всі сміються, але сміх уривається, коли Котигорошко вивертає камінь, бере на руки.

М а т и (злякано кричить). Сину!.. Ой сину, що ти робиш? Покинь, бо розчавить тебе. Сусіди. Покинь!

— Підірвешся!

— Скалічиш себе!

К о т и г о р о ш к о. І чого це ви так злякалися? Він не важкий для мене. Ось я його віднесу звідси, та й хай собі котиться до річки.

Б а т ь к о (здивовано). Камінь... Такий камінь підійняв.

Входить Капшивий дід, обвішаний торбами.

Д і д. А подайте милостиню старому, немічному... Подайте. не минайте...

К о т и г о р о ш к о. Почекайте, діду, ось камінь віднесу. (Несе, кидає).

Чути, як загуркотіло.

С у с і д и. Радій, мати, що такого сина маєш.

— Лицар зростає в тебе.

— Коли б мені отакого сина.

— Це наш захисник росте.

— Жили по сусідству, а й досі не знали, що в хлопця така сила богатирська.

М а т и. Люди добрі, я й сама не знала.

С у с і д к а. І звідки вона в нього взялася?

М а т и. Мабуть, від отієї дивної горошини, що він її з'їв маленьким.

Входить Котигорошко.

М а т и (обмацує його). Цілий... не ушкоджений... Руки теж цілі, плечі... голова...

К о т и г о р о ш к о (до жебрака). Зараз, дідусю, щось вам винесу. Почекайте. (Побіг до хати).

Старого оточили люди.

С у с і д к а. Здалеку йдеш, жебраче?

Д і д. Ой, здалеку. Ходжу по землі, прислухаюся, до горя людського придивляюся.

Б а т ь к о. І що ж ти, діду, побачив, що почув?

Д і д. Коли б сльози зібрати народні — повноводної ріки не було б на світі. Плачуть сироти, плачуть вдови, плачуть матері. Проклинають Змія, ждуть богатиря. Та на світі ще немає такого молодця, який би міг помірятися з ним своєю силою.

С у с і д к а. Не кажи, діду. Росте такий богатир.

К о т и г о р о ш к о (вибігав з окрайцем хліба). Візьміть, дідусю!

Д і д. А де ж той богатир?

С у с і д к а. Та оцей хлопчина, що стоїть перед тобою.

Д і д (розглядає Котигорошка). Звати ж тебе як?

К о т и г о р о ш к о. Та ім'я моє просте — Іван, а прозивають Котигорошком. Беріть же, діду, окраєць.

Д і д. Спасибі, сину, за твоє добре серце, що бідним людям "е відмовляєш. Хай тобі сили прибавиться. Я по землях ходитиму, я людям говоритиму: у такому-то селі, у таких-то батьків росте син-богатир, який, може, колись піде воювати зі Змієм.

К о т и г о р о ш к о. А піду! Неодмінно піду!

Д і д. І здолаєш його?

К о т г о р о ш к о. Не знаю. Пролітав оце він над селом. Листя з дерев обсипалось. А який з себе Змій — так і не довелось побачити.

Д і д. Він сильний. Його важко звоювати. (Пильно приглядається до Котигорошка).

К о т и г о р о ш к о. А що це ви так дивитесь на мене?

Д і д. Запам'ятати хочу, який ти є молодець. Та ще хочу тебе попередити: тяжкий до Змія шлях, небезпечний. Не раджу тобі, хлопче, з дому вирушати, бо не дійдеш ти до синього моря.

К о т и г о р о ш к о. Дійду! По сонцю та по зорях потрібні шляхи шукатиму, а дійду!

Д і д (кричить). Ні! Ти світу сонця більше не побачиш! (Зводить руки до неба).

Враз настає тьма, вітер. У тьмі чується зляканий голос матері: "Людоньки! Це не старець, це — Змій! Рятуйте!" Кидається, щоб захистити сина, але дужий вітер звалює її, як і інших, на землю. Блискавка, грім. Зникає тьма. Всі люди, повалені вітром, лежать. Тільки один Котигорошко стоїть, закривши очі ліктем. Підбігає до нього мати.

М а т и (з жахом). Сліпий...

К о т и г о р о ш к о. Ні, мамо, я... бачу! (Одводить лікоть від очей). Авжеж, бачу... тільки очі дуже болять.

М а т и (обнімає його, цілує). Синочку мій!

С у с і д к а (придивляється до своєї дитини, скрикує). Убив!.. Люди... Змій дитя моє вбив... (Виходить).

В с і. Дитя убив...

Хтось б'є в залізну рейку. Вбігає хлопець.

Х л о п е ц ь. Чи чули, люди, що Змій наробив?

В с і. Що? Не чули... Кажи!

Х л о п е ц ь. Хати поспалював, людей повбивав на тому кінці села.

Б а т ь к о. Гляньте, он знову горять.

В с і. Теж Змій підпалив.

— Життя нам від нього нема.

— Спокою не знаємо...

— Доки терпіти будем?

Б а т ь к о. А що робити? Що? Хто може силою своєю з ним помірятись? Хто?

К о т и г о р о ш к о. Я поміряюсь... Я піду!..

М а т и. Куди, сину? Куди ти зібрався йти?

К о т и г о р о ш к о. До синього моря, мамо, де Змій живе. Хочу битися з ним смертним боєм!

Б а т ь к о. Котигорошку, сину мій! (Обнімає його). Важко мені розлучатися з тобою. Та я знаю: святе діло — за волю народну битися. Я згоден... Іди! (Цілує його в лоб).

М а т и. Котигорошку... Синочку мій... Єдиний ти у мене, сину, єдиний...

С у с і д и. Виряджай, мати, сина-лицаря в дорогу.

— Тільки йому під силу зі Змієм воювати.

— За народну правду горою статні

Пішла мати до хати.

К о т и г о р о ш к о. Прощайте, тату!

Б а т ь к о. Прощай, сину. Дивися ж там... Будь обережним, бо Змій хитрий і підступний. Ну, а коли вже з ним доведеться битися, не відступай. Будь сміливим у бою.

К о т и г о р о ш к о. Буду!

М а т и (виносить з хати і одягає на сина киптарик, торбу, брилик. Не стримавшись, жадібно обнімає його, цілує). Ой сину! Та я ж тебе виглядатиму і зраночку, і ввечері... Я ночей недосипатиму... все буду думати, все ждатиму...

К о т и г о р о ш к о. Не плачте, мамо, я повернусь!

Б а т ь к о (схвильовано). Не плач, стара, він повернеться...

М а т и. Як же мені не плакати? Як же мені не тужити? Один він у мене на світі...

К о т и г о р о ш к о. Прощайте, друзі мої! Прощайте!

Д і т и. Прощай, Котигорошку!

— Бажаємо тобі здолати Змія!

— Повертайся до нас.

— Не забувай нас.

— Ми будемо тебе ждати.

К о т и г о р о ш к о (до сусідів). Прощайте!

С у с і д и. Повертайся жив-здоров!

— На тебе всі надії.

— Ждемо тебе з добрими вістями.

К о т и г о р о ш к о (скинув брилик, помахав ним у повітрі). Я повернуся, мамо, повернусь! (До всіх). Прощайте! (Вклоняється). Я все зроблю, щоб принести вам добрі вісті. (Пішов).

В с і. Щасти ж тобі, хлопче...

— Повертайся живим.

— Хай тобі сили прибавиться...

М а т и. Ой, чує моє серце, пропаде... Зажди... Сину... (Поривається бігти, але її стримує чоловік).

Б а т ь к о. Хай іде наш син! Не зупиняй його. Хай щаслива йому дорога стелиться! Він сестру та братів визволятиме. Він волю народові здобуватиме. Не зупиняй його! Хай іде! (Махає йому привітно вслід рукою).

Музика.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Декорація першої картини. Біля криниці виріс кущ калини. Співають пташки.

Кує зозуля. На ґанку сидять сестри.

1-а с е с т р а. Що сталося з нашим братом Змієм? Прилетів, мов хмара. Не їсть, не п'є.

2-а с е с т р а. Питаюся в нього: "Брате,—кажу,—Змію, хто міг тебе стривожити? Кого ти боїшся?" А він як гляне на мене, як тупне ногою, як мотне головою, як закричить, як заверещить: "Я нікого не боюсь! Я нічого не боюсь! Я того Котигорошка зі світу зведу!"

1-а с е с т р а. А хто ж він — Котигорошко?

2-а с е с т р а. Не знаю, тільки бачу, брат наш Змій його боїться.

1-а с е с т р а. Буде Змієві погано—буде погано й нам. Розпитаймось, порадьмось, як нам Котигорошка зі світу звести.

2-а с е с т р а. Здається, брат іде!

З'являється Змій.

З м і й. Сестри мої, вам буде робота.

1-а с е с т р а. Слухаємо тебе, брате!

2-а с е с т р а. Все, що накажеш, зробимо.

З м і й. Затруїти криниці й озера! А тут поставити столи з їжею, питвом, ласощами — і теж все затруїти!

1-а с е с т р а. Брате, скажи, кого ти стережешся так?

З м і й. Котигорошка. Я бачив його. Я силу його знаю. Але мучить мене думка: чи засліпив я його, чи лишився він зрячим? Коли зрячим лишився, то він прийде сюди... Неминуче мусить прийти! Я відчуваю це... Я знаю...

1-а с е с т р а. У нього є батько, мати?

2-а с е с т р а. Є сестри, брати?

З м і й. його сестрою була Оленка. Його брати — ті шестеро, що ми їх укинули колись в оцю темницю. Нам треба обдурити Котигорошка й знищити його.

2-а с е с т р а. Все зробимо, що ти звелиш, бо знаємо: буде тобі погано — буде погано й нам. Хіба не так?

З м і й. Так, сестри, так. Спасибі! Одразу ж беріться до роботи, а я піду до моря та подумаю. (Виходить).

Сестри виносять з палацу стіл, ласощі.

1-а с е с т р а. Де ж ми поставимо: чи тут, чи там?

2-а с е с т р а. Поставимо ось тут, біля криниці, щоб на виду було.

Ставлять. 1-а сестра приносить відро.

Давай сюди. (Вмочує у відро кропило, бризкає ним на стіл). Страшна отрута. Чи візьме оце яблуко, чи пиріжок, чи скибку кавуна... аби хоч раз вкусив, то вже він буде наш.

1-а сестра (милується калиною). І що б це воно значило? На тім місці, де пролилась Оленчина кров, бач, яка рясна та пишна виросла калина. Чи не зазнаємо ми від неї лиха? Може, зрубати її?

2-а с е с т р а. Яке ж то лихо може бути від деревини? Нехай собі росте, а ми ходім тепер затруїмо озера й криниці.

Виходять. За сценою чути голос бабусі: "Голубчику, батечку, пожалій". Входить Зміїв слуга, тягне стару за руку. У старої в'язочка хмизу.

С л у г а. Не пручайся. Все одно не вирватись тобі від мене. Всіх наказано карати, хто хоч гіллячку а чи хоч дубчик вкраде з лісу Змієвого. Буде тобі, бабо, смерть!

Б а б у с я. Я ж не крала. Я підібрала те, що з дерева впало. Голубчику, батечку, відпусти...

Слуга. Не відпущу!

З протилежного боку входить Котигорошко.

К о т и г о р о ш к о. Гей, чоловіче, куди бабусю тягнеш?

С л у г а. А ти хто такий? Звідкіля ти взявся?

К о т и г о р о ш к о. Звідкіля б не взявся, а стареньку відпусти!

С л у г а. Відпустити? (Сміється). Оцю бабу відпустити? Та їй зараз буде смерть!

К о т и г о р о ш к о. Відпусти її!

Б а б у с я. Відпусти мене.

С л у г а. Я тобі відпущу зараз. (Підняв палицю з гадючою головою. Засвітились гадючі очі вогнями).

К о т и г о р о ш к о (підбіг, схопив руку, здавив. Палиця випадає. Б'є його).

Слуга втікає.

Ідіть, бабусю, тепер уже він вас не зачепить.

Б а б у с я. Сину, ти врятував мені життя. Не знаю, звідки ти прийшов, хто ти є і як тебе звати, але бачу: в тебе добре серце. Візьми оцей перстень. У старих руках він уже не діє, а діє тільки в молодих. Хто серцем чистий, хто сміливий, чесний та відважний, тому завжди він у пригоді стане, бо це перстень не простий, а чарівний. Бери його собі. Ти молодий, тобі жити, а я вже скоро помру.

К о т и г о р о ш к о (розглядає перстень). Що ж я з ним, бабусю, робитиму?

Б а б у с я. Коли тобі буде сутужно, коли сам чогось зробити не зможеш,— забажай. Перекинь тоді його з лівої руки на праву, то й побачиш, що воно буде. (Озирається). А ще хочу я тебе попередити — втікай швидше звідціля.

К о т и г о р о ш к о. Чому?

Б а б у с я. Тому, що ти потрапив до Змія. Піду і я. (Виходить тією стежкою, якою вводив її Змиїв слуга).

Звір заступає дорогу бабусі. Котигорошко знищує його.

Такого звіра одним ударом убив. Бачу, є в тобі сила, але стережись хитрощів Змія. Стережись. (Виходить).

К о т и г о р о ш к о (оглядає дім). Добряча хата. А море! Яке ж воно широке та гарне. (Сідає на камінь, розв'язує вузлик). Ні скориночки вже не лишилося. А їсти ж хочеться. Хіба пошукати? У Змія, напевне, щось знайдеться. (Помічає біля калини столик). Ого, скільки тут ласощів. Що ж його взяти? (Взяв пиріг, поклав). Ні, краще яблуко. Бач, яке воно красиве і, мабуть, смачне-смачне. (Роздумує), їсти чи не їсти? їстиму!

Почувся Оленчин голос: "Не їж тут і не пий нічого".

Хто це промовляє? (Зазирає під кущ). Нікого. Може, мені вчулося таке? (Бере пиріг). Смажений! Їсти чи не їсти? Їстиму!

Знову почувся Оленчин голос: "Не їж і не пий нічого". Входять Змієві сестри.

Котигорошко їх не помічає, бо знов оглядає кущ калини.

2-а с е с т р а. Може, це він?

1-а с е с т р а. Може, й він.

2-а с е с т р а. Біжи розшукай Змія, а я тут з ним погомоню.

1-а сестра зникає, 2-у сестру помічає Котигорошко.

Здоров був, хлопче!

К о т и г о р о ш к о. Здорова була, дівчино! А чи правда, що тут живе Змій?

2-а с е с т р а. Правда. А хто ж ти такий і чого сюди прийшов?

К о т и г о р о ш к о. Хто я такий? Так собі, хлопець, Котигорошком прозиваюсь...

2-а сестра аж похитнулась.

2-а с е с т р а. Котигорошко? І це правда?

К о т и г о р о ш к о. Авжеж, не брехня.

2-а с е с т р а. І ти не боїшся Змія? Він же тебе з'їсть.

К о т и г о р о ш к о. А може, і не з'їсть. А ти хто така?

2-а с е с т р а. Я була одна дочка у батька й матері, та мене Змій украв, а шестеро братів пішли визволяти.

К о т и г о р о ш к о. Де ж вони?

2-а с е с т р а. Закинув їх Змій до темниці, там вони й на попіл потрухли.

К о т и г о р о ш к о. Як же тебе, дівчино, звати?

2-а с е с т р а. Оленкою.

К о т и г о р о ш к о (кидається до неї). Ти? Оленка? Сестрице моя рідна! Я ж тебе прийшов визволяти!

2-а с е с т р а. Де тобі визволити! Шестеро не визволили мене, а то щоб ти сам!.. (Оглядає його). Я була у батька та матері найменша.

К о т и г о р о ш к о. А тепер я меншенький. Я все тобі розкажу. А зараз дай мені, сестрице, чогось гаряченького, бо дуже зголоднів.

2-а с е с т р а. А чому ж ти ласощів не береш? Котигорошко. Я до них не звик. Мені борщу або каші. 2-а с е с т р а. Добре. Зараз винесу. (Вибігла).

Гойдається біля криниці калинове гілля, промовляє Оленчин голос: "Не сестра вона тобі, не рідна.

Ти не пий тут і не їж нічого. Ти виріж із мене сопілку та заграй — всю правдоньку будеш знати".

К о т и г о р о ш к о. Зроду не чув, щоб калина людським голосом промовляла.

Той же голос: "Я не калиною зростала, я була колись дочкою у батька та матері".

Входить 2-а сестра з мискою, ложкою та окрайцем хліба.

2-а с е с т р а. Їж, братику, та швидше, бо скоро сюди Змій прилетить.

К о т и г о р о ш к о. А дай мені, сестрице, ножа.

2-а с е с т р а. Нащо він тобі? Ти ж просив їсти? Котигорошко. Я потім їстиму. Дай ножа!

2-а с е с т р а. Не розумію, нащо тобі ніж? (Дає ножа). Котигорошко. Сопілку виріжу. (Вирізує).

2-а с е с т р а. І для чого тобі, братику, тая сопілка? (Стежить, як він майструє).

К о т и г о р о ш к о. Гратиму зараз. (Взяв до рота, сопілка заспівала. Під час співу калина освітлюється сильніше).

Ой помалу-малу, мій братику, грай,

Та не врази мого серденька вкрай,

Мене, молодую, із світу згубили,

У моє серденько гострий ніж встромили.

Щоб б це воно значило, що калинова сопілка так промовляє?

2-а с е с т р а. Не вір! Неправду та сопілка промовляє.

К о т и г о р о ш к о. Ану, ти заграй.

2-а с е с т р а. Не хочу й до рук її брати.

К о т и г о р о ш к о. Грай! (Наказує). Грай!

2-а с е с т р а. Коли ти вже хочеш та просиш... (Взяла до рук сопілку і тільки притулила її до губів, як сопілка заспівала).

Ой помалу-малу, душогубко, грай

Та не врази мого серденька вкрай.

(Кидає сопілку). Неправду вона вимовляє, неправду... Я не душогубка, я твоя сестра Оленка...

К о т и г о р о ш к о (грізно). Грай.

2-а с е с т р а. Не хочу й до рук її брати... Не хочу!

К о т и г о р о ш к о (грізно). Грай.

2-а с е с т р а. Ну, добре. (Притулила сопілку до губів. Освітилась калина яскравіше).

Ой помалу-малу, душогубко, грай,

Та не врази мого серденька вкрай.

Мене, молодую, ти з світу згубила,

У моє серденько гострий ніж встромила.

К о т и г о р о ш к о. Так це ти мою сестру Оленку із світу звела?

2-а сестра (падає навколішки). Не вбивай... Пожалій... Я всю правду тобі розкажу!

К о т и г о р о ш к о. Веди, показуй, де Оленчина могила.

2-а с е с т р а. Немає могили, її тіло спалили, і попіл той вітер розвіяв.

К о т и г о р о ш к о. Не вірю тобі, Зміївно, не вірю. Ось мені сопілка правду скаже. Скажи, сопілонько, де мені сестрицю Оленку шукати?

Заспівала сопілка.

Ой помалу-малу, мій братику, грай,

Від Водяника мене виручай.

Я у Смертоносця в царстві злім томлюся,

Я за матінкою рідною журюся.

Хто це такий Водяник? Якою дорогою йти до нього? Як мені визволити Оленку?

2-а с е с т р а. Водяник-смертоносець—Зміїв брат. Ані доріг, ані стежок до нього нема. Чи попливеш на човні, чи на кораблі — він здійме бурю, розіб'є твій корабель. До його царства водяного добратися не можна.

К о т и г о р о ш к о. Ні, Зміївно, доберусь я і до Водяника-смертоносця! А зараз говори, де мої брати томляться?

2-а с е с т р а. Брати? їх давно вже на світі нема. Пропали вони в цій темниці.

К о т и г о р о ш к о. Де ключі? Я сам хочу глянути.

2-а с е с т р а (з надією). Ключі? Вони там... У палаці... Я тобі Їх зараз винесу.

К о т и г о р о ш к о. Добре. Я почекаю.

2-а сестра зникає.

(Позирає на двері). Втекла. (Підходить до темниці, гукає). Агей, брати мої, озовіться! (Слухає). Я ваш рідний брат, Котигорошко. Я прийшов вас з неволі визволяти. Чи ви ще живі, озовіться!

Чути голос: "Живі. Двері відмикай, нас на волю випускай".

Чую, живі мої брати, живі. Набрехала мені Зміївна. Що ж робити? (Пробує замки). Міцні. Без ключів їх не відкриєш. Коваля б сюди гукнути, але де його розшукати? Ага! (Виймав

перстень). Спробую бабусин подарунок. (Перекинув з лівої руки на праву). Хочу я, щоб зараз же мені тут був коваль з ключами,

Входить коваль з в'язкою ключів.

К о в а л ь. А хто тут викликав мене у царство Змієве?

К о т и г о р о ш к о (здивовано і радісно). З'явився... Чи не диво? (До коваля). Та це я вас викликав. Здрастуйте!

К о в а л ь. Здрастуйте! А хто ж ти будеш, хлопче? Чого прийшов у володіння Змія і що тобі потрібно від коваля Максима?

К о т и г о р о ш к о. Я Котигорошко. Братів моїх і сестру Оленку полонив Змій. Я прийшов їх з неволі визволяти.

К о в а л ь. Хлопчику мій, я бачу, ти сміливий. Чоло в тебе мудре і погляд ясний. Говори, якої допомоги ждеш від мене?

К о т и г о р о ш к о. Дядьку Максиме, он там, у підземеллі, мучаться брати мої рідні. Чи зумієте замки ці відімкнути?

К о в а л ь. Це діло добре. Попробую! (Починає поратись біля замків, відмикає їх, гукає). Агов, люди добрі! Тут прийшов ваш рідний брат Котигорошко з неволі вас визволяти.

К о т и г о р о ш к о. Дядьку Максиме, ідіть відімкніть усі темниці й випустіть невільників на волю!

К о в а л ь. Я виконаю твій наказ. (Виходить).

К о т и г о р о ш к о (кладе сопілку собі до торбини). Може, вона мені ще колись пригодиться.

Жмурячись від денного світла, з темниці виходять брати.

К р у т и в у с. Де визволитель наш? Нічого я не бачу... так. ріже мені сонце очі.

К о т и г о р о ш к о. Ось де я, перед тобою, брате. Крутивус (обіймає його, цілує).

Всі оточують Котигорошка.

Герой ти наш! Орел! Та як нам дякувать тобі за оцю волю?

В е р н и д у б. Дай гляну я на тебе, який ти є.

В е р н и г о р а. Це честь — такого брата мати.

П'ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, як розшукав ти нас?

Б і ж у – і – н е – н а б і ж у с я. Я такий радий... такий радий... Хоч розімнуся трошки. (Починає бігати по сцені).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Та дайте ж і мені мого братика обійняти. (Обіймає). А їсти нам приніс?

В е р н и г о р а. Скажи, як наша мати?

В е р н и д у б. Батько як? Живі, здорові?

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, чи ждуть нас, чи, може, й ждати перестали?

К р у т и в у с. Затуркали хлопця, не знати кому й відповідати.

К о т и г о р о ш к о. Я теж... Я такий радий, що оце вас розшукав. А мати й тато живі. Ждуть не діждуться... Це ж від матері я дізнався, що ви у неволі в Змія, і пішов вас визволяти.

К р у т и в у с. Життя нам врятував. Всі. Волю повернув нам, волю!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Дивіться, дивіться, скільки їжі. (Кидається до столу).

К о т и г о р о ш к о. Не їж... Там все затруєне.

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Таке добро, такий харч зіпсували.

Входить коваль.

К о в а л ь. Я виконав наказ. Невільники на волі! Погляньте, скільки їх. Ідуть і йдуть.

Чути голоси: "Слава Котигорошку! Слава богатиреві! Слава!"

К р у т и в у с. А це ж хто? Що за чоловік?

К о т и г о р о ш к о. Дядько Максим.

К о в а л ь. Він замки відімкнув.

Брати оточують коваля.

В с і. Спасибі вам, Максиме. Спасибі.

— Виручив нас.

— Не забудемо.

К р у т и в у с. Та ще ми не всі. Немає серед нас Оленки, сестриці нашої. Невже її знищив Змій?

К о т и г о р о ш к о (виймає сопілку). Ну, кому з вас дати: тобі чи тобі? (Дає Вернигорі). Скажи, сопілонько, де сестрицю Оленку шукати?

В е р н и г о р а (недовірливо). І скаже? (Взяв до губів).

В с і. Невже скаже?

Чути спів сопілки.

Ой помалу-малу, мій братику, грай,

Від Водяника мене виручай.

Я у Смертоносця в царстві злім томлюся,

Я за матінкою рідною журюся.

В с і. Жива.

В е р н и г о р а. На морському дні. Чули?

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Як же туди добратися?

К р у т и в у с. Подумаємо.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я так гадаю: втікати нам треба мерщій, поки ще Змій не повернувся.

К о т и г о р о ш к о. Ні, не втікати нам треба від Змія, а зустрітися з ним та розпитатися... По-доброму не говоритиме — силою примусимо! Хай покаже нам шлях до сестриці Оленки.

В е р н и г о р а. Твоя правда, брате.

В е р н и д у б. Не залишимо сестри, не повернемось додому, пеки її не розшукаємо.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Шукатимемо сестру.

В с і. Шукатимемо сестру!

Ї м – і – н е – н а ї м с я (припадає вухом до каменя). Чую... (Злякано). Я чую, земля гуде. Це Змій летить. Ховаймося! (Метушиться. куди б сховатися).

К о т и г о р о ш к о. Оце такий ти, брате? Оце так ти боїшся Змія? Нехай прилітає, будемо з ним битися.

К р у т и в у с. Твоя правда, брате.

Пролітає Змій.

К о в а л ь. Бачу його в небі.

В е р н и д у б. Ія вже бачу.

К о в а л ь. Дозволь мені, Котигорошку, лишитися з тобою. Я, може, ще тобі в пригоді стану.

К о т и г о р о ш к о. Та я і так не знаю, як уже дякувати вам.

К о в а л ь. Не треба мені подяки. Віднині я твій слуга на всяке добре діло.

К о т и г о р о ш к о. Ні, не слугою мені будьте, а другом вірним.

К о в а л ь. Гаразд, я буду і тобі, й твоїм братам вірним другом.

Всі брати дякують йому за це.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Шумить... Ви чуєте?

В е р н и г о р а. Он він сідає на узбережжі.

В е р н и д у б. Крила згорнув.

Шум стихає.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Дивіться, дивіться, сюди йде.

В е р н и д у б. Нехай іде. Я дуже злий на нього. Он скільки літ найкращих він одібрав у мене. Цього я не прощу йому і буду битися з ним не на життя, а на смерть.

В е р н и г о р а. І я з ним битимуся знову.

В с і. Всі будемо битися.

К о т и г о р о ш к о. Ні, брати мої, зі Змієм говоритиму я сам. А ви йдіть он туди, щоб Змій вас навіть не бачив.

В е р н и д у б. Ми б підсобили тобі, брате.

В е р н и г о р а. Допомогли б.

К о т и г о р о ш к о. Ні, ні, я сам... Я хочу з ним зустрітися віч-на-віч.

К р у т и в у с. Будь обережним, брате, і Змія стережись.

К о т и г о р о ш к о. Добре, добре...

В е р н и д у б. Я бився з ним, і він мене переміг.

В е р н и г о р а. І я бився з ним — він і мене переміг.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Коли потрібна буде наша допомога,— гукнеш. Ми всі одразу прийдемо сюди.

К о т и г о р о ш к о. Гаразд.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Не забувай про нас. Лиш тільки свиснеш, ми всі зразу з'явимось сюди.

К о т и г о р о ш к о. Спасибі, брате!

К о в а л ь. Гуртом би вдарити на Змія.

В с і. Не забувай же, ми будемо недалечко. Ти тільки знак додай...

К о т и г о р о ш к о. Спасибі вам, брати, спасибі.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я теж з вами... Я боюсь тут залишатися... (Спиняється біля Котигорошка). Брате, а чи немає в тебе хоч сухарика?

К о т и г о р о ш к о. Нема.

Всі виходять. Котигорошко сідає під калиною. За сценою чути голос Змія:

"Чую, чую, людським духом пахне". Входить Змій.

(Йде йому назустріч). Ти не помилився. Люди тут є.

З м і й. Агов, хлопче, чого тобі тут треба?

К о т и г о р о ш к о. Тебе, коли ти є той самий Змій, що полонить людей, кров'ю людською впивається.

З м і й. Ха-ха-ха! Це я!

К о т и г о р о ш к о. Довго тебе шукав. Хочу розпитатися, хочу сестру визволити з неволі.

З м і й. Ха-ха-ха! Про сестру думаєш, а знайдеш тут зараз свою смерть. Я з твого серця крові наточу й нап'юся. Признавайся, хто ти є, бо зі мною може мірятися силою тільки Котигорошко. Та він іще молодий і живе так далеко, що сюди і ворон його кісток не занесе.

К о т и г о р о ш к о. Ворон кісток не занесе, а добрий молодець сам прийде.

З м і й. Хотів би я глянути на твою силу.

К о т и г о р о ш к о. Ти спершу покажи свою силу.

З м і й. Ось моя сила. (Бере в руки камінь). Сам бачиш,— камінь твердий, а дивися, що з нього зараз буде. (Здавив, посипався тільки порох).

К о т и г о р о ш к о. Е, це дурниці! Здави так, щоб з нього юшка потекла. (Здавлює камінь, біжить вода). Отак дави, отак-о!

З м і й. Ану, хто сильніше засвище? (Свиснув, аж з дерев листя посипалось). Послухаю тебе.

К о т и г о р о ш к о. Зажмурся, бо коли я свистітиму, то в тебе очі можуть на лоба повилазити.

Змій заплющує очі.

(Свистить і палицею б'є Змія). А що, Змію, чи добре свищу?

З м і й. Правду кажеш. Мало очі не повискакували. Ну, тепер бачу я, недарма ти нахвалявся. А перед тим як битись, я мушу знати, хто ти є.

К о т и г о р о ш к о. Я — Котигорошко.

Музика.

З м і й (придивляється). Котигорошко. Впізнав... (Відступає вражений, зводить руки догори, кричить). Ти світу сонця більше не побачиш!

К о т и г о р о ш к о. (перекидає перстень з лівої руки на праву, сміється). А що, Змію, не діють твої чари?

З м і й (знітившись). Може, будемо миритись?

К о т и г о р о ш к о. Ні, будемо битись!

З м і й. Ну, бий ти першим.

К о т и г о р о ш к о. Ні, бий ти першим!

Починається двобій.

З м і й (знесилившись). У тебе є батько?

К о т и г о р о ш к о (б'є його). Є!

З м і й. А воли в нього є?

К о т и г о р о ш к о (ще удар). Є!

З м і й. Він ними орав?

К о т и г о р о ш к о. (ще міцніший удар). Орав.

З м і й. А давав волам перепочити?

К о т и г о р о ш к о. (збиває Змія з ніг). Давав.

З м і й. Давай і ми перепочинемо.

К о т и г о р о ш к о. Давай!

З'являється 2-а сестра, одягнена під стару бабу.

2-а с е с т р а (тихо). Брате Змію, отруєну стрілу тобі даю. Убий його, убий!

К о т и г о р о ш к о. Хто вона? Хто оця жінка стара? А може, й не стара? Я зараз подивлюсь на неї.

2-а с е с т р а (здіймає хустку). Що, пізнаєш тепер? (Втікає).

Змій швидко витягає з торби лук і пускає стрілу. Котигорошко вчасно відхиляється.

Чути голос 2-ї сестри: "Брате... ти вбив мене... убив..."

К о т и г о р о ш к о. Вмирай, душогубко, вмирай!

З м і й (погрожуючи). Я тебе зі світу зведу!

Враз темніє. Шумлять дерева, падає листя. В небі пропливає чорна тінь Змія.

К о т и г о р о ш к о (кричить). Що, злякався? Втікаєш? Та знай, я і під землею тебе розшукаю... За кривду людську, за сестру мою Оленку помщуся!

Завіса

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Ліс. Галявина. В дуплі старого дерева горно. В освітленні горна в чорному шкіряному фартусі коваль Максим гострить меч. Він не помічає дітей, які, ховаючись між деревами, стежать за його роботою.

К о в а л ь (оглядає меч. Відчувається, що він дуже важкий). Ще нагострю його гарненько, та можна й віддати.

(Підходить до точильного каменя, зазирає в коритце). Еге, та тут ані краплиночки води. Доведеться йти до озера. (Взяв казанок, прикрив гіллям меч, пішов).

Вбігають з-за дерев діти.

1-й х л о п ч и к. А що я вам казав? Бачили? Самі тепер бачили, як він кував не серп і не рогач, а меч.

2-й х л о п ч и к. Давай глянемо на нього, поки коваля нема. (Вайлувате йде).

Його спиняє 1-й хлопчик.

1-й х л о п ч и к. Почекай. Нам треба когось послати, щоб вартував. (Вказує на хлопця). Ти серед нас найменший.

Х л о п ч и к. Мені теж хотілося б глянути на меч. (Невдоволений, виходить).

2-й х л о п ч и к. Ось я його в руки візьму, попробую, чи замашний. (Пробує підняти меч і не може). Еге, я думав, що він легенький, а він он який...

1-й х л о п ч и к. Ось зараз я попробую! (Хоче взяти).

Спритніший за нього 3-й хлопчик відпихає його геть.

3-й х л о п ч и к. Пусти мене, я дужчий... Я зараз навіть однією рукою підійму. (Пробує, але навіть не зрушив з місця).

Всі. Що, важкий? Не підіймеш?

— А хвалився: "однією рукою..."

— Не витрачай сили!

3-й х л о п ч и к (з запалом). От підійму! Зараз підійму! (Напружився, схопив, крім дерев'яної ручки, ще й залізо). Ой!

4-й х л о п ч и к. Що, обпікся? Він же тільки з вогню. Ану лиш дай мені.

2-й х л о п ч и к. Та дайте ж мені дотовпитись...

1-й х л о п ч и к. Ану, гуртом.

Пробують підняти — не можуть.

Всі. Важкий.

— Для кого ж він скував його?

— Хто ж може таким мечем воювати?

1-й х л о п ч й к. А ви хіба не чули? Не знаєте?

Всі. Про що?

— Не знаємо.

— Нічого ми не чули.

— А ти хіба щось чув?

— То розкажи і нам.

— Розкажи.

1-й х л о п ч и к (таємниче). Я чув, уже по наших землях ходить він.

В с і. Хто ходить? Хто?

1-й х л о п ч и к. Богатир Котигорошко, он хто! Кажуть, його навіть Змій боїться.

Не помічений дітьми, входить Котигорошко, сідає осторонь, слухає, що про нього говорять.

А наш коваль — наче друг тому богатиреві. Для нього він і меч оцей скував, щоб можна було битися зі Змієм.

2-й х л о п ч и к. А який же він із себе, той богатир?

1-й х л о п ч и к. Який? (Вибирає очима дерево). Бачиш оте дерево найвище? Отакого він зросту. А руки в нього отакенні. (Показує). А коли йде, так земля під ним угинається. Де рукавом майне, там тихі дерева починають враз шуміти, наче від бурі.

2-й х л о п ч й к (помітивши Котигорошка). А дивіться, дивіться, хто там сидить.

Всі оточують Котигорошка.

В с і. Ти хто такий?

— Як тебе звати?

— Відкіля йдеш?

— Куди йдеш, хлопче?

К о т и г о р о ш к о. Іду я здалеку. А зовуть мене Іваном.

1-й х л о п ч и к. Скажи, ти ніде не зустрічався з Котигорошком? Це богатир такий. Він за народ стоїть проти Змія. Нічого ти не чув про нього від людей?

К о т и г о р о ш к о. Та трохи чув.

В с і (з зацікавленням). Що? Що ж ти чув?

— Розкажи.

— Розкажи нам, хлопче!

К о т и г о р о ш к о. Та гомонять люди, начебто він уже бився зі Змієм, але Змія у першому бою не здолав. І тепер жде, коли коваль скує йому меча...

Х л о п ч и к. Уже... Уже дядько Максим скували.

2-й х л о п ч и к. Тільки важкий дуже меч. Ми пробували його підняти.

К о т и г о р о ш к о. А де ж він лежить?

1-й х л о п ч и к. Та он під отим гіллям.

К о т и г о р о ш к о. Гляну. (Підвівся).

В цю хвилину з криком вбігає хлопчик, той, що вартував.

Х л о п ч и к. Втікаймо! Втікаймо! Іде сюди Капшивий дід.

К о т и г о р о ш к о. Чого ж вам втікати? Не бійтеся... Залишайтесь тут.

1-й х л о п ч и к. Ти ще його не знаєш. Це Зміів слуга... Найлютіший. Я раджу, хлопче, і тобі кудись сховатись від нього.

Діти розбігаються. Входить, озираючись, бабуся.

К о т и г о р о ш к о. Здрастуйте, бабусю!

Б а б у с я (злякано). Хто це? Хто?

К о т и г о р о ш к о (підходить до неї). Це я, бабусю.

Б а б у с я. Стара вже стала. Недобачаю. (Розглядає його). Впізнала тепер. Здрастуй, молодець.

К о т и г о р о ш к о. Здрастуйте.

Б а б у с я. Давно тебе шукаю в лісі, щоб попередити.

К о т и г о р о ш к о. Про що?

Б а б у с я. Послухаєш зараз. (Озирається). Знай, сину. Змій усюди вже порозставляв на тебе пастки. Стережись!

К о т и г о р о ш к о. А які ж то пастки?

Б а б у с я. Слухай. Де силою не може він здолати супротивника, там до хитрощів удається. Я давно живу в лісі. Я його вдачу Змііну знаю. Може, там, сину, а може, й тут натрапиш на криницю чи джерело, то

хоч би як хотів пити, але й краплі не бери тієї води, бо вона затруєна. Удар спочатку по ній ціпком, то й побачиш, що воно буде.

К о т и г о р о ш к о. А що ж буде, бабусю?

Б а б у с я. Цього я тобі не скажу. Слухай-но далі. А захочеш їсти та натрапиш десь у лісі на їжу—не бери ані рісочки в рот. (Озирається). Я зустрічалася з ковалем Максимом — це мій давній приятель, і він розповів мені про тебе. Я вже знаю, хто ти є. Ти богатир Котигорошко. Ти врятував мене від смерті. (Кладе руки йому на плечі). Врятуй тепер людей, що томляться під ярмом Змія, поверни їм волю, і люди тебе ніколи в світі не забудуть.

К о т и г о р о ш к о. Я все зроблю, аби визволити сестру мою Оленку і всіх невільників, що мучаться у Змія.

Б а б у с я. Запам'ятай же все, що я тобі сказала. Запам'ятай! (Виходить).

Входить коваль з казанком води.

К о т и г о р о ш к о. Здрастуйте, дядьку Максиме!

К о в а л ь. Здрастуй, Котигорошку!

К о т и г о р о ш к о. Чув я, меч мій вже готовий.

К о в а л ь. Нагострити його треба, та можна й воювати. А чому сам прийшов? Де твої брати? (Ллє у корито воду).

К о т и г о р о ш к о. Над річкою у лозах. Дядьку Максиме, то, може, ми зараз будемо гострити меч?

К о в а л ь. Давай! (Розкидає гілля, виймає звідти меч, несе до точильного каменя). Буде він гострий як бритва.

Починають гострити. З'являється Зміїв слуга, підкрадається до коваля.

С л у г а. Ага, піймався, ковалю! Тепер нікуди не втечеш від мене. Змій велів доставити тебе навіть мертвого, а я живого приведу.

К о в а л ь. А нащо я Змієві потрібний?

С л у г а. Ти цей меч на кого скував, га? На кого ти скував його? На Змія? Говори!

К о в а л ь. Брехати не люблю і критися не буду. На Змія меч скував.

С л у г а. А тепер його разом з тобою доставлю Змієві. Хай ним голову зітне. (Пробує підняти меч, але не може). Важкий... Ну що ж, я тут його лишу. Ніде не дінеться. Потім волами одвезу. (До коваля). Іди.

К о в а л ь. То що ж мені так по-дурному доведеться помирати? Не згоден я на це.

С л у г а. Іди, коли тобі наказую.

К о т и г о р о ш к о (бере меч. Налітає, як вихор, хапає діда за бороду). Що скажеш ти тепер? От я візьму і оцим мечем зітну тобі голову.

Слуга вирива ється, залишивши в руці Котигорошка одірвану бороду, з лементом тікає.

К о в а л ь. Бач, як чкурнув він звідси. Треба й нам втікати, бо прибіжить до Змія, а той як гляне, як мотне головою, як тупне ногою, як закричить, як заверещить: "Де бороду подів?" Прилетить сюди відразу.

К о т и г о р о ш к о. Хай прилітає. Я його зустріну, а ти, ковалю, йди до братів моїх, з ними побудь.

К о в а л ь. Чого ж мені йти? Може, тобі треба підсобити.

К о т и г о р о ш к о. Іди, іди. Я хочу з ним зустрітися віч-на-віч. Коли сутужно буде — свисну, і ви з'явитеся всі.

Коваль виходить. Кує зозуля.

Зозуле, зозуле, скажи, скільки літ мені на світі жити?

Кує один раз.

Чому ж так мало? Еге, та зозулю хтось сполохав.

Сам по собі починає хитатися кущ з дивними квітами.

(Розгортає його). Бач, не помітив я, що тут криниця лісова. А вода яка в ній чиста і прозора. Нап'юся. (Але не п'є). Радила мені бабуся... (Підіймає над зрубом меч).

З'являється в білому вбранні 1-а Змієва сестра.

1-а с е с т р а. Спинися, не вбивай! Не вбивай!

К о т и г о р о ш к о. Хто ти така?

1-а с е с т р а. Невільниця.

Ко т и г о р о ш к о. Як ти потрапила сюди, дівчино?

1-а с е с т р а. Змій затруїв воду, примусив мене чатувати на тебе. Він знав, що ти прийдеш сюди, і, може, захочеш напитися з цієї криниці.

К о т и г о р о ш к о. Дивись мені в очі.

1-а с е с т р а. Не все ще я сказала... Я на дні морському жила у Водяника-смертоносця за наймичку. Але Змій забрав мене звідти і примусив чатувати на тебе. Не винна я ні в чому. Десь живуть у селі мої батько та мати. Та ще десь є шестеро братів. Чи живі вони, — не знаю, бо їх колись полонив Змій і вкинув до темниці.

К о т и г о р о ш к о. Як тебе звати, дівчино?

1-а с е с т р а. Оленка. Чула ще я розмову Водяника-смертоносця зі Змієм і довідалась: десь є у мене найменший брат, Котигорошко, але я його зроду і в вічі не бачила.

К о т и г о р о ш к о. Оленка! Невже це про тебе мені сопілка промовляла? І ось зустрілись ми так дивно... Скажи мені, чи справді ти невільниця?

1-а с е с т р а. Бачиш, очі мої ясні.

К о т и г о р о ш к о. Очі в тебе справді ясні. (Дістає з торби сопілку).

1-а с е с т р а. Дай же я гляну на тебе, щоб потім усім людям могла розповісти, який ти є, яке серце в тебе добре.

К о т и г о р о ш к о. Який же я?.. Звичайний собі хлопець.

1-а с е с т р а. Ой ні. Ой, не звичайний! Я хочу знати твоє ім'я.

К о т и г о р о ш к о. Іваном звуть та ще Котигорошком прозивають.

1-а с е с т р а. Ти? Котигорошко? Це правда? Так ти ж мій брат. Мій рідний брат... (Кидається до нього, щоб обійняти, але Котигорошко дає їй сопілку).

К о т и г о р о ш к о. Мене вже раз обдурила дівчина. Хочу правду знати. Грай!

1-а с е с т р а. Братику, ти мені не віриш? Я ждала тебе стільки літ.

К о т и г о р о ш к о. Грай!

1-а с е с т р а (притулила до рота сопілку. Почувся голос Оленчин).

Ой помалу-малу, душогубко, грай... (Дивиться з жахом на сопілку). Що? Що це? Як сміє вона таку неправду вимовляти? Візьми, візьми!

К о т и г о р о ш к о (суворо). Грай! Я хочу знати, хто ти е насправді.

1-а с е ст р а. Я бідна дівчина-полонянка. Я в неволі була. Я додому...

К о т и г о р о ш к о. Грай! (Підводить руку з шаблею).

1-а с естр а. Гратиму.

Сопілка виспівує.

Ой помалу-малу, душогубко, грай,

Та не врази мого серденька вкрай.

Мене, молодую, ти зі світу згубила

І в моє серденько гострий ніж встромила.

(Кидає сопілку, кричить). Неправда! Неправда!

К о т и г о р о ш к о. Правда! Ти вбила мою сестру Оленку? Ти? Признавайся!

З-за дерева з'являється Капшивий дід.

Д і д. Ану, хлопче, почекай!

К о т и г о р о ш к о. Десь я тебе бачив, діду. (Приглядається). Змій... Вгадав. Не крийся! Дід. А я і не криюсь.

Темно, свист, грім. Із-за дерев з'являється Змій з мечем, кидає торбу сестрі, та виймає з неї лук і стрілу. Починається двобій. Змієва сестра цілить Котигорошкові в спину. Натягується лук дужче, дужче... пускається стріла. Котигорошко вчасно відхиляється... Стріла б'є мимо.

К о т и г о р о ш к о. Так он ти як? Отруйною стрілою мене хочеш вбити? Умри ж сама!

В цю мить Змій заносить над ним свій меч. Котигорошко вчасно відводить удар. Двобій триває. Змііївна зникає.

З м і й. Може, будемо миритись?

К о т и г о р о ш к о. Ні, будемо битись. (Знов пішов у наступ). Мені на світі жить, тобі вмирати!

З'являються брати і коваль. Котигорошко б'є супротивника ловким сильним ударом.

З м і й. Ой! (Хапається за рану, падає).

К о т и г о р о ш к о. Сконав.

В е р н и д у б. Сконав найбільший кат.

К о т и г о р о ш к о. Ще залишилася Зміївна.

В е р н и г о р а. Нема. Ми вже самі упоралися з нею.

В с і. Слава тобі, брате! Слава!

К р у т и в у с. Ми перевірили: у володіннях Змія вже невільників нема. Всі повернулися додому.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. А ми додому не підемо, а підемо до синього моря сестрицю Оленку визволяти. Веди нас, брате!

В с і. Веди!

К о т и г о р о ш к о (підіймаючи шаблю). Веду!

Музика.

За мною!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА П'ЯТА

Підводні гори. Пропливають дивовижні риби: крилатки, нетопирі, морські лахматі коники, скати, глибоководні риби з ліхтариками на.голові; повзуть по підводному камінню краби, йоржі, черепахи, павуки, зірки. З'являється Крутивус, розмахуючи то лівим, то правим вусом, він розганяє воду. За ним ідуть Котигорошко, коваль і всі брати.

К р у т и в у с. Здається, далі дороги нема. Он які гори стали перед нами.

К о т и г о р о ш к о. Високі, що й казати... На таку скелю нам

не вибратись.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, що ж будемо робити? Може,

повернемо назад?

Ї м-і — н е-н а ї м с я. То добра рада, брате. Вже я по камінню цьому ноги позбивав. Повернемось.

К о т и г о р о ш к о. Ні, назад ми не підемо. Лишить сестру? Та як не соромно вам отаке казати?

Як глянемо ми в вічі нашій матері, коли вони спитають у нас про Оленку?

К р у т и в у с. Твоя правда, брате. Назад ми не підемо.

В е р н и г о р а. Не лишимо сестру в неволі у Смертоносця.

В е р н и д у б. Ми вільні, то хай же вільною буде й вона. А чи не так?

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Назад ми не підемо. Тільки вперед.

К о в а л ь. Гори високі, та, може, стежку де знайдемо.

К о т и г о р о ш к о. Біжу-й-не-набіжуся, ану поглянь, чи там можна пройти?

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я (помчав в один бік). Тут стежки нема. (Помчав у другий). І тут нема.

К о т и г о р о ш к о. Оглядаймо краще, оглядаймо всі.

Оглядають, крім Їм-і-не-наїмся. По дну проповзають краби, павуки. Їм-і-не-наїмся сідає на камінь, до нього наближається краб. Їм-і-не-наїмся злякано скрикує, а потім б'є ложкою. Краб проповзає далі. З'являються брати.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Стежки нема.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Пройти не можна.

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Я теж шукав і... нема. Таке страхіття скрізь.

К р у т и в у с. Високі скелі та урвища. Не вибратися нам.

В е р н и д у б. Я таких гір не бачив зроду.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Що ж будемо робити?

К о в а л ь. Оце задача.

В е р н и г о р а. Вже пробував я камінь—міцний, мов залізо.

К о т и г о р о ш к о. А йти вперед нам треба.

Мовчанка.

(Озирає всіх, зупиняє свій погляд на Вернигорі).

На тебе, брате Вернигоро, вся тепер надія. Виручай!

В е р н и г о р а. Попробую! (Немовби воза підважує, так давить плечем).

Всі стежать за ним.

Ї м – і – н е – н а ї м с я (злякано). Ховаймося, а то камінням нас привалить.

К о т и г о р о ш к о. Не ховатися нам треба, а підсобити.

В е р н и г о р а. Ні, ні, не підступайте близько, бо тоді сила моя пропаде. (Напружується. Давить).

К.р у т и в у с. Стоїть гора, стоїть.

К о т и г о р о ш к о. Не рушиться.

В е р н и д у б. Натискуй дужче, брате, дужче!

П'ю — і — н е — н а п'ю с я. Цікаво, чи звалить він цю скелю?

В е р н и г о р а. Не можу. (Відходить геть).

К о т и г о р о ш к о. Брате, пам'ятай: за тими горами сестра.

В е р н и г о р а. За тими горами сестра... Я мушу подолати скелі, мушу! (Знову стає до скелі).

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Ви гляньте, гляньте!

Чути гуркіт падаючого каміння.

К о т и г о р о ш к о. Спасибі тобі, брате.

Б р а т и. Знову є шлях перед нами!

К о т и г о р о ш к о. Ну, рушили у путь.

Крутивус розмахує вусами. Музика. Затемнення.

В е р н и г о р а. Дивіться, знову якась перешкода.

К о т и г о р о ш к о. Що б там не було, а ми не спинимось і не повернемо назад.

Шлях їм перетинає дрімучий ліс з віковими деревами.

К р у т и в у с. Далі шляху нема.

К о т и г о р о ш к о. А треба знайти.

К о в а л ь (здивовано). Оце ліс... Зроду такого не бачив. Деревина біля деревини.

В е р н и г о р а. Не пройти нам тут.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, як же ми будемо пробиратися в такій гущавині?

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Скажіть, а в цьому лісі є вовки?

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Є... Може, де стежку знайду.

В е р н и д у б. Нікуди не біжи. Ось гляну я на дерева. (Підходить ближче, обмацує їх).

К о т и г о р о ш к о. На тебе, брате Вернидубе, вся надія. Виручай!

В е р н и д у б. Попробую! (Вивертає з корінням віковічні стовбури).

К о т и г о р о ш к о. Хвала тобі, наш брате.

Б р а т и. Молодчина!

— Ламай, ламай!

— Є знову шлях у нас!

— Все ближче до сестри!

— Цікаво, ще якісь там будуть перешкоди чи це вже остання?

К о т и г о р о ш к о. Рушаймо далі!

Музика. Затемнення.

К р у т и в у с. Бачу, щось маячить спереду.

В е р н и д у б. Скеля.

В е р н и г о р а. Не схоже.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, може, то палац?

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Невже то справді палац? Так швидко ми прийшли. Це ж у ньому, мабуть, Смертоносець?

К о т и г о р о ш к о. Тим краще, коли вдома він.

Б і ж у — й — н е — на б і жу с я. Ні, ні, на дім воно не схоже.

К о в а л ь. У мене добрий зір. Не палац бачу я й не скелю.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. А що ж воно таке? Ну що?

К о в а л ь (придивляється). Стоїть там брама.

Згодом виростає перед ними брама.

К р у т и в у с. І справді, брама.

К о т и г о р о ш к о. На п'яти замках.

К о в а л ь (обмацує її рукою). Залізна.

К о т и г о р о ш к о. На п'яти незвичайних замках. На вас, дядьку Максиме, вся тепер надія. Виручайте!

К о в а л ь (дістає ключі). Оце так задача.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, чи відімкне ж він замки?

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я. Майстер добрий — мусить відімкнути.

К о в а л ь. Ви не хваліть, бо щось не відмикається.

К о т и г о р о ш к о. Ви, дядьку Максиме, пробуйте. (Стежить за ним). Ну, як? Годиться ключ? Не підійшов?

К р у т и в у с. Ти пробуй ще.

В е р н и д у б. Ключів багато в тебе...

В е р н и г о р а. Якийсь-то підбереш.

К о в а л ь (упрів). Не прості ці замки, і простими ключами їх не відімкнути.

К о т и г о р о ш к о. Бачу.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, чи обійти її не можна?

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я. Я зараз гляну. (Побіг наліво).

К о т и г о р о ш к о. Що там таке? Чому спинився?

Б і ж у – й – н е — н а б і жу с я. Страшне провалля, аж туманіє голова.

К о т и г о р о ш к о. А з цього боку що? (Іде направо, а за ним Їм-і-не-наїмся).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Ой-йой! Та не дивися ж, не дивись, бо звалишся у прірву!

П' ю – і — н е — н а п' ю с я. Цікаво глянути й мені. (Вийшов).

В е р н и д у б. Ось вона, пастка наша. Тут треба бути обережним.

К о т и г о р о ш к о (з'явившись). І там провалля, і там провалля. Єдиний шлях нам — через оцю браму.

Ї м — и— н е — н а ї м с я. А за цією брамою ще, може, десять буде таких брам. Вже сили нема.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Коли втомивсь, лягай полеж, а ми за тебе думать будемо, як далі нам пройти.

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я (вбігає). І дна не видно — така там прірва глибочезна!

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, що ж будемо робити?

К р у т и в у с. Подумать треба.

Ї м – і – н е — н а ї м с я. Я б повертавсь назад. Цієї брами нам не відчинити.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Мовчи хоч ти! Не досаждай.

К о т и г о р о ш к о. Скільки пройдено шляху... Скільки подолано перешкод. Може, за брамою цією наша Оленка... То як же можна повертатись?

В с і. Твоя правда, брате.

К о т и г о р о ш к о. А може, повалити браму. Брате Вернигоро, пробуй.

В е р н и г о р а. Попробую. (Пробує, але даремно). Ні, не можу повалити. Моя сила проти каменя діє, а заліза не бере.

К о т и г о р о ш к о (до Вернидуба). Брате Вернидубе. Попробуй ще ти свою силу.

В е р н и д у б. Попробую. (Пробує, але даремно). Моя сила проти деревини діє, а заліза не бере.

Мовчанка.

К о т и г о р о ш к о. 'Ану, я попробую. (Обмацує браму). Ні... замки тут зачаровані. Всі. Зачаровані.

К р у т и в у с. Невже нічого не придумаємо гуртом? Коваль. Коли б ключі... не прості... А де дістанеш їх? Котигорошко (скрикує). Згадав!.. Згадав... А може, вийде? (Виймає перстень).

К р у т й в у с. То що в тебе за перстень? Дивіться, як він сяє. Котигорошко. Це перстень не простий, це перстень чарівний. Я пробував його силу на горішній землі. Попробую ще й під водою. (Перекидає з лівої руки на праву). Бажаю, щоб зараз були мені ключі не прості... ключі від оцієї брами.

Всі стежать.

К о в а л ь. Я вже бачу...

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я. І я бачу. Дивіться.

Згори падають ключі.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Ключі?

К о т и г о р о ш к о (підіймає їх і передає ковалеві). Ану, дядьку Максиме, пробуйте.

Коваль (відмикає). Цей є! І цей є! І цей! І цей! Котигорошко. А останній?

Всі напружено стежать.

К о в а л ь (руки в нього тремтять). Та, мабуть же, і цей. (Пробує, але замок не відкривається). Ну, що б це значило?

К о т и г о р о ш к о. Пробуйте, дядьку Максиме, пробуйте.

К р у т й в у с. Ти не хвилюйся, спокійно відмикай.

В е р н и д у б. Не поспішай.

В е р н и г о р а. Бач, руки як тремтять у тебе.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, чи відкриє ж він останній той замок?

К о в а л ь. Ху! Аж кинуло у піт мене. (Відкрив замок останній, розчинив браму).

Всі зупинились, мов зачаровані.

К о т и г о р о ш к о. Ви бачите, бачите всі?

К р у т и в у с. Палац...

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Там живе Смертоносець?

К о т и г о р о ш к о. Там живе сестра.

В е р н и г о р а. Оленка наша.

В е р н и д у б. Не віриться, що зараз ми її зустрінемо.

К о в а л ь. Такого палацу не бачив зроду.

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я. Вона ж не знає і не відає, що ми вже тут.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво глянути тепер на неї. Вже, мабуть, дівка.

К о т и г о р о ш к о. Коли ми браму відчинили, чого ж спинятись? Веди нас, брате Крутивус! Веди на зустріч із сестрою. Швидше! Сміливіше!

К р у т и в у с. Веду! (Розмахує вусами).

З піснею йдуть через браму.

Завіса

КАРТИНА ШОСТА

Водяне царство з відповідною фауною і флорою. На передньому плані будівля, складена з підводного каміння. Заплели її різні водорості. Поруч альтанка.

На ґанку сидить Оленка, співає пісню.

Оленка.

Не зозуля в лісі затужила,

Не пташина в лузі голосила —

То сестричка лист писала,

На чужину посилала

Та й до брата слізно промовляла:

"Брате мій, брате-соколоньку,

Ти покинув сестру-сиротоньку,

А я ходжу, покликаю,

Як зозуля в темнім гаю:

Ой вернися з далекого краю".

"Сестро моя, сестро моя рута,

Як я можу до тебе вернути?

Через ліси темнесенькі,

Через ріки бистресенькі..."

З'являється служка.

С л у ж к а. Плачеш... Знову плачеш? Хіба тобі невідомо, що Водяник-смертоносець не любить, коли в тебе засмучені очі? А вже є вісті, що всесильний володар моря повертається з походу. Він везе тобі багаті подарунки.

О л е н к а. Нащо вони мені, коли я не маю волі!

С л у ж к а. Ти про волю земну забудь. Ніколи й ніхто не може врятувати тебе звідси.

О л е н к а. Нащо він оживив мене тоді, біля криниці, ліками чародійними? Нащо забрав сюди, в підводне царство? Я не можу забути, як світить сонце, як співають пташки, як цвітом рясним убирається земля.

С л у ж к а. Скорися! Будь ласкавою з Водяником-смертоносцем. Адже сьогодні твоє з ним весілля.

О л е н к а. Не бути цьому!

С л у ж к а. Ти слухай мене, слухай моєї поради, бо велике горе впаде на твою голову, коли Водяник любов свою на гнів поверне.

Чути сурму. Служка стає на камінь.

Олено, бачиш, вже недалеко наш володар. Швиденько витри очі, умий обличчя.

О л е н к а. Хай бачить він мою журбу. Хай знає про моє невтішне горе.

С л у ж к а. Ти його наречена.

О л е н к а. Я його невільниця.

Входять слуги, несуть дарунки. З'являється і сам Водяник.

В о д я н и к. Здрастуй, Олено, здрастуй, моє сонце ясне!

О л е н к а (покірливо). Здрастуй, Водянику-смертоносцю!

Служка виходить.

В о д я н и к (зазирає в обличчя). Я бачу в твоїх очах сльози. Ти не любиш мене, ти не слухаєшся мене.

О л е н к а. Я тобі корюся.

В о д я н и к. Сьогодні справимо наше весілля.

О л е н к а (злякано). Ні... Ні!..

В о д я н и к. Ти хочеш відкласти його на день, на два?

О л е н к а. Життя без волі — не життя для мене. Краще вбий... (Ридає). Убий мене!

В о д я н и к. Ти занедужала? А я здійняв бурю на морі, потопив корабель і в моє підводне царство привіз найкращих танцюристок. Ми справимо бучне весілля. А тим часом хай звеселять вони тебе, хай розвіють твій сум. (Б'є в долоні).

Підходить до нього служка, вклоняється.

Музик і танцюристок покликати сюди!

Служка виходить.

Я знаю, Олено, тобі не легко забути ту землю, де ти жила і зростала, але ти мусиш зрозуміти: туди вже вороття тобі нема. Справимо весілля — і станеш ти водяною царицею. Я так хочу, і так воно й буде.

Заграли музики. Одна за одною з'являються танцюристки. Під час танців вбігає гонець, падає на коліна перед Водяником.

Г о н е ц ь. Володарю мій, біда! Водяник (невдоволено і збентежено). Що трапилось?

Г о н е ц ь. Невідомі люди йдуть сюди.

В о д я н и к. Що? Гонець. Попереду вусатий. Перед ним розступається вода.

О л е н к а. Може, то мій брат Крутивус?

В о д я н и к. Встань! Дихни!

Чути пісню братів

Косарі косять, а вітер повіває,

Шовкова трава на косу налягає,

Шовкова трава на косу налягає,

А з-під тієї трави галка вилітає.

Ой скажи нам, галко, галочко чорненька,

Де наша сестриця, сестриця рідненька?

Ніхто й ніколи ще не приходив так у моє царство. Шлях до мого володіння закривають гори високі, заступають ліси дрімучі, загороджує залізна брама на п'яти чарівних замках. Людині тут не пройти. (Маленька пауза). Чому затихла музика? Чому припинилися танці?

О л е н к а. Хто ж вони? Хто ці люди? Може, то мої брати?

В о д я н и к. Хто міг відчинити браму, коли ключі у мене?.. (Обмацує себе, але ключів не знаходить).

З'являються брати, коваль.

О л е н к а (біжить їм назустріч). Братики!.. Рідні!.. (Потрапляє в обійми Крутивуса).

К р у т и в у с. Жива! Жива!

В е р н и г о р а. Сестрице!

В е р н и д у б. Розшукали... Та дай же обійняти тебе. (Цілує).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Дозвольте ж і мені дотовпитися до сестриці! Здрастуй, Оленко, здрастуй, рідненька! (Цілується з нею).

О л е н к а. Біжу-й-не-набіжуся! (Цілує його). П'ю-і-не-на-п'юся! (Кинулась до коваля й спинилася). А вас не знаю.

В е р н и д у б. Коваль Максим — наш друг.

О л е н к а. Здрастуйте, дядьку Максиме!

К о в а л ь. Здрастуй, Оленко, здрастуй!

О л е н к а. Це сон... Справді, сон... Невже це ви переді мною?

В с і. Як бачиш. Розшукали тебе. Така радість...

О л е н к а. Не думала ж я і не гадала. А як же наші мама, тато? Живі-здоров!?

К о т и г о р о ш к о. Живі, здорові. Ждуть нас там, не діждуться.

О л е н к а (до Котигорошка). А це... це хто? Чому його не знаю? Чий ти, хлопчику?

К о т и г о р о ш к о. Якщо ти їм сестра, то будеш і мені сестрою. Я твій молодший брат.

О л е н к а (здивовано). Брат? (Позирає на Крутивуса, немовби перевіряє, чи правду ж говорить хлопчина). Це мій брат?

К р у т и в у с. Так, це наш брат.

О л е н к а (кидається в обійми). Братику!

К о т и г о р о ш к о. Сестрице! Рідна!..

О л е н к а. Як же тебе звати?

К о т и г о р о ш к о. Котигорошком.

В о д я н и к (з жахом і здивуванням). Ти? Ти Котигорошко?

К о т и г о р о ш к о. Я Котигорошко. А ти, може, Водяник-смертоносець?

В о д я н и к. Я... Водяник-смертоносець.

К о т и г о р о ш к о. Просимо тебе по-доброму, по-хорошому відпустити на волю нашу сестру Оленку.

О л е н к а. Відпусти мене додому!..

В о д я н и к. Ха-ха-ха! Відпустити Оленку? Ха-ха-ха! Відпущу... (Схопив несподівано Оленку за руку, кинув її до служки). Відпущу... Коли всі загадки мої ти відгадаєш, коли все зробиш так, як я тобі звелю, тоді сестру твою Оленку, а мою царівну водяну я відпущу на волю. Коли ж ти загадок моїх не відгадаєш, тоді тебе й братів твоїх ще й коваля в придачу звелю скарати я на смерть.

О л е н к а. Братику Котигорошку, не домовляйся з ним. Він і тебе, і всіх вас згубить.

К о т и г о р о ш к о. Не бійся, Оленко. Коли треба буде, ми зуміємо себе захистити.

В с і. Зуміємо!

— Правда твоя, брате.

К о т и г о р о ш к о. Погодимось на це?

В с і. Дивися, брате, тобі видніше.

— Погодимось.

— Відступати нам не випадає.

— Не боягузи ж ми.

К о т и г о р о ш к о. Загадуй свої загадки.

Для Водяника виносять крісло. Сходяться всі служки, і військо, і танцюристки.

В о д я н и к. Що є на світі найпрудкіше, найсолодше і найм'якіше?

В е р н й д у б. Найпрудкіше... Хіба що заєць?

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, дуже цікаво... Найпрудкіша — ластівка.

К р у т и в у с. Подумати треба.

Ї м – і – н е – н а ї м с я (вискакує наперед). Подумать треба! О! Я вже знаю! Найпрудкішим є на світі наш брат Біжу-й-не-набіжуся!

Той, схопившись з місця, починає бігати. Водяник і всі його прибічники регочуть.

В о д я н и к. Спиніть його, спиніть! Коваль (бере Біжу-й-не-набіжуся за руку). Сідай!

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Я знаю... Я вже відгадав. А найсолодшим буде мед! А найм'якшим — подушки пухові!

Сміх.

В о д я н и к (до Котигорошка). Що скажеш ти?

К о т и г о р о ш к о. Найпрудкіша на світі думка, найсолодше — сон, а найм'якше — кулак, бо на чому б ти не лежав, а все кулак під голову мостиш.

В о д я н и к. Правда. Ти бачиш оту гору?

К о т и г о р о ш к о. Бачу. Водяник. Чи зможеш ти з гори тієї пошить мені кожух?

К о т и г о р о ш к о. Чом не пошити? Пошию, але тоді, коли ти мені з піску ниток зсукаєш.

Схвалення серед братів.

В о д я н и к. Язик у тебе гострий мов бритва. А розум меткий, наче блискавиця! (Глянув убік). Подати мені отой горщик!

Дають.

Залатай оцю дірку — і я звільню з неволі Оленку.

К о т и г о р о ш к о. Добре. Чом не залатати? Залатаю. Але спочатку виверни його навиворіт.

В о д я н и к (зі злістю надіває горщик на голову одному зі своїх служок). Це ще не все. Я хочу, щоб ти обігнав мого меншого брата.

О л е н к а. Ти говориш неправду. Він тобі не брат. Це найкращий у твоєму царстві бігун.

В о д я н и к. Я тебе не питаю. Мовчи!

О л е н к а. Не буду я більше мовчати...

К о т и г о р о ш к о. Якщо ти, Водянику, брата виставляєш, то брата поставимо й ми.

В о д я н и к (б'є в долоні).

З'являються слуги.

Мого гінця покликати сюди.

Слуги виходять.

Ще раз нагадую: коли змагання ти програєш, вам всім буде негайна смерть — і смерть страшна. Чи згоден ти змагатися тепер?

К о т и г о р о ш к о (до Біжу-й-не-набіжуся). Ну, брате Біжу-й-не-набіжуся, виручай!

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Попробую.

З'являється гонець — високий, з довгими, як у чаплі, ногами.

В о д я н и к (гінцеві). Бігтимеш до брами і назад. Коли не виграєш змагання, я батогами тебе засічу!

Гонець вклоняється.

Г о н е ц ь. З ким маю я змагатись?

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я. Зі мною. (Бігає навколо гінця).

Г о н е ц ь (зміряв його презирливим поглядом). Курча!

В о д я н и к. Помчали!

В е р н и г о р а. Помчали.

Музика.

В е р н и д у б. Як вітер буряний.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, дуже цікаво, хто буде переможцем?

В о д я н и к. Ага, мій гонець обганяє.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Обганяє його гонець. Що ж тепер буде?

К р у т и в у с. Мовчи! Дивися й мовчи.

О л е н к а. Вони порівнялись знову.

К о т и г о р о ш к о. До брами підбігає першим Біжу-й-не-набіжуся.

К р у т и в у с. Мчать назад.

Ї м – і – н е – н а ї м с я (кричить, розмахуючи руками). Давай... давай!.. Біжу-й-не-набіжуся! Рідненький братику, давай, да-а-ва-а-ай!

В о д я н и к. Уб'ю! Батогами засічу до смерті... Голову зітну! (Погрожує кулаком).

О л е н к а. Він доганяє брата. Він обганяє його.

В о д я н и к. Ха-ха-ха! Гонець мій зрозумів, що не зносити йому голови, коли не виграє змагання!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Наддай, братику, наддай! Отак... Молодчина!.. Ага, знай наших... Відстає Водяників гонець.

В е р н и г о р а. І справді, відстає.

В е р н и д у б. Біжу-й-не-набіжуся знову вирвався вперед! *

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, дуже цікаво!

В о д я н и к (люто кричить). Уб'ю! Засічу батогами! Засічу!..

О л е н к а (кидається вперед). Братику! Рідний! Переміг...

Її схоплює служка. Першим вбігає Біжу-й-не-набіжуся, а за ним уже гонець.

К о т и г о р о ш к о (тисне йому руку). Спасибі тобі, брате.

В с і. Молодчина!

— Добре бігаєш, ой добре!

— Виручив.

— Виграли змагання.

Б і ж у – й – н е – н а б і ж у с я. Так дякуєте, наче я хтозна-що зробив.

В о д я н и к (ходить, нерву ється).

Гонець стоїть, чекаючи вироку.

Забрати його до льоху.

Г о н е ц ь. Змилуйся, володарю! Пожалій, не губи.

Гінця силоміць виводять вартові.

К о т и г о р о ш к о. Ну, все. Загадки відгадали, гінця твого перемогли. Віддавай нам сестру!

В о д я н и к. Ні, це ще не все. Є в моїм царстві їдець. Є в моїм царстві питець. Коли ви їх переможете в змаганні, віддам тоді сестру Оленку. Коли ж програєте...

Ї м — і — н е — н а ї м с я. О! Це річ приємна. (Повеселів одразу). Там, де їжа, там і я. А скажіть, наїдки будуть смачні?

П' ю — і —н е —н а п'ю с я. Цікаво, напитки будуть добрячі?

В о д я н и к (б'є в долоні).

З'являються слуги.

Покликати Того, хто більше за всіх їсть, і Того, хто більше за всіх п'є.

Вносять стіл. Музика.

Ї м – і – н е – н а ї м с я (одразу вмощується за стіл). Ви чули, брати, чули? От бач! І я вам у пригоді став.

К о т и г о р о ш к о. Дивися ж, брате, виручай.

Ї м – і – н е – н а ї м с я. Ого, у цьому ділі помічників мені не треба.

К о т и г о р о ш к о (до П'ю-і-не-нап'юся). Від вас обох залежить наша доля.

П'ю — і — н е — н а п'ю с я. Цікаво, що за питво, нам подадуть?

Ї м – і – н е – н а ї м с я (до слуги). Ей ти, земляк!.. Чи як тут тебе величають... Іди сюди!

Слуга підходить.

Скажи на кухні, щоб не барились та побільше їжі виставляли. Голодний я. Ну, моторніше повертайся, щоб одна нога тут була, друга там.

П' ю — і — н е — н а п'ю с я. Про питво їм нагадай, і кварту хай поставлять мені найбільшу. (Теж сідає за стіл).

К р у т и в у с. Ведуть! Дивіться, їх обох ведуть під руки.

О л е н к а. їх завжди водять...

К о т и г о р о ш к о. Мов тих панів.

Входять Той, що найбільше п'є і Той, що найбільше їсть. Перший говорить хриплим басом, а другий — тенорком. Обоє гладкі і з вигляду немовби сонні.

П и т е ц ь. Володарю мій, я жду твого наказу! (Вклоняється).

Ї д е ц ь. Волода... гик! Воло... гик! Я жду... Гик! Наказу... Гик!

В о д я н и к (невдоволено). Що це на тебе гикавка напала? Ти, мабуть, уже пообідав?

Ї д е ц ь. А так, мій володарю... гик! Я вже... гик!.. пообідав.

В о д я н и к. Напийсь води.

П и т е ц ь. Вода йому не допоможе. Я знаю, що робити треба.

Ї д е ц ь. Він знає... гик! (Підставляє спину). Тільки не дуже бий.

П и т е ц ь. Велику гикавку треба виганяти великим кулаком. (Б'є).

Ї д е ц ь (скрикує від кожного удару). Ой, ой! Уже... уже нема... Немає гикавки... Нема!

П и т е ц ь. А може, ще разок? (Б'є).

Ї д е ц ь. Та що ти мене гупаєш, наче спина моя—барабан? Та я тобі... (Замахується, щоб ударити, і скрикує). Ой! Иой! (Хапає ротом повітря). Відбив мені... Ой! Легені!.. Нічим дихати. Не прощу! Я... Я зараз...

В о д я н и к. Мовчать!

П и т е ц ь. Мовчу.

Ї д е ц ь. І я... Ой, мовчу!

Обоє шанобливо вклоняються.

В о д я н и к. Сідайте за стіл, їжте, пийте, але попереджаю вас: коли змагання ви програєте, то вже ані пити, ані їсти більше вам не доведеться.

П и т е ц ь. Що має нам вчинить тоді володар?

Ї д е ц ь (радо). Ми сядем під арешт?

В о д я н и к. Я голови звелю вам відрубати!

П и т е ц ь (дивиться здивовано і лячно). Ого! То є найбільша кара.

Ї д е ц ь (мацає рукою голову). Це ж не гарбуз, це голова моя. Вона мені потрібна!

Їх підводять до столу, де вже сидять Їм-і-не-наїмся та П'ю-і-не-нап'юся.

Ї д е ц ь (подав руку). Той, що найбільше їсть. З ким маю честь?

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Їм-і-не-наїмся.

П и т е ц ь. Той, що найбільше п'є. З ким маю честь змагатись?

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. П'ю-і-не-нап'юся.

В о д я н и к (до слуг). Подать їм їжу і питво. Попереджаю, щоб розмов сторонніх не було.

Слуги приносять їжу, ставлять на столі, їдець простягає руку, але Їм-і-не-наїмся схопив ту їжу собі.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Моє! їдець. Ні, це моєї

Починають вирівати один в одного з рук.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Пусти. Адже я гість. То май же совість. (Починає жадібно їсти).

Слуги приносять ще їжу. їдець тягнеться до неї, але Їм-і-не-наїмся знову хапає ту їжу в нього з рук.

І це моє! Моє! Тобі хай принесуть за третім разом!

Ї д е ц ь. Ви бачили? Та це ж грабіжництво! Та це ж розбій! Ой лихо! Голова моя!.. Втрачаю час на сварці! Пусти! Це вже моєї Моє!

К о т и г о р о ш к о. Віддай йому! Змагайся чесно!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Ну, на вже й тобі. (Віддав).

Їдець починає їсти.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, чому нам не подають нічого?

П и т е ц ь. Подадуть. Я знаю тут порядки.

Двоє слуг вносять діжку. Помітно, яка вона важка, ставлять на стіл.

П' ю – і – н е – н а п ю с я. Посудина підходяща. Цікаво знати, що в ній: чи сирівець, чи квас?

П и т е ц ь. Я знаю тут порядки. В діжках оцих дають тільки вино. (Хапає діжку). Моя!

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Нехай буде й твоя.

Двоє слуг відбивають чоп, тримають діжку. Питець п'є через шланг.

П и т е ц ь. Міцне.

Слуги приносять другу діжку, відбивають чоп. П'ю-і-не-нап'юся легко бере її на руки, припадає до неї губами.

Ну, як напій?

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Добрячий.

Їм-і-не-наїмся. Мало їжі, ще давай!

Ї д е ц ь. Мало. Ще давай!

Подають.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Моє!

Їдець. Ні, це моє!

Вириваються один в одного.

Пусти.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Моє! (Забрав). їдець. Володарю мій, ти бачиш, ти сам же бачиш!

В о д я н и к. Нічого я не хочу бачить. Ти мусиш виграти змагання.

Принесли їжу знову.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Моє! І це моє!

Ї д е ц ь. Ні, це моє! Не тягни! Ой не тягни! Не випущу! (Кричить). Караул! Караул! Однімає...

К о т и г о р о ш к о. Віддай йому, хай не кричить. Хай їсть.

П и т е ц ь. А правда... Гик... Міцне винце... Гик!.. І в голову вдаряє, гик!.. У голову... гик!..

В о д я н и к. Уже й на тебе гикавка напала? Припинити!

Ї д е ц ь. Я знаю, що йому робити треба! (Відсовує їжу, підходить до Питця).

П и т е ц ь (покірно підставляє спину). Тільки не дуже бий... гик!..

Ї д е ц ь починає бити.

Ї д е ц ь. Отак, отак, як ти мене.

П и т е ц ь. Терплю... гик!.. Терплю... Ну годі, годі... Вже нема, нема гикавки!.. Нема!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Мало їжі, ще давай!

Ї д е ц ь (взяв шмат ковбаси, підніс до рота і поклав на місце). Гик! Не можу більше їсти, а треба, бо голова... гик!.. Ой, що ж це воно знову... Гик!

Слуги вносять велику рибу.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Ловись, рибка, мала й велика!

Приносять вино.

П и т е ц ь. Гикай, чорт з тобою! (Припадає до шланга). Вино... Це не вино, а мед... Справжній мед.

Ї д е ц ь. Гик!.. гик!.. гик!.. (Обмацує голову). Гик!.. (Плаче). Ой голівонька... гик!.. Моя бідная!.. гик!.. Та я ж іще на світі... гик!..

В о д я н и к. Перестань плакати! Батогами засічу! На смерть скараю! Їж!

Ї д е ц ь. Гик!.. Гик!..

П и т е ц ь. Плаче? Він уже плаче? А мені весело... весело... Пити вже не можу... Співатиму. (Співав веселу пісню).

К о т и г о р о ш к о. Ми виграли і це змагання. Спасибі вам, брати!

Всі дякують, потискують їм руки.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Підхарчувався таки добре.

П' ю – і – н е – н а п' ю с я. А я б іще випив би хоч барильце.

В о д я н и к (люто). Забрати їх обох до льоху. На розправу!

Тягнуть силоміць Питець співає, а їдець гірко плаче.

К о т и г о р о ш к о. Додержуй слова, Водянику-смертоносцю. Звільняй нашу сестру, бо будемо ми всі зараз додому вирушати.

В о д я н и к. Ні, це ще не все. Всі. Як то не все?

В е р н и г о р а. Доки це терпіти будемо? Пора кінчать.

В е р н и д у б. Адже загадкам цим кінця нема.

К о т и г о р о ш к о. Що хочеш ти іще?

В о д я н и к. Ти дістань черевички, щоб були золотом шиті, а сріблом підбиті і щоб вони якраз прийшлися на ногу Оленці.

К о в а л ь. Оце загадав нам задачу.

К р у т и в у с. Черевички... Де ж ти дістанеш їх?

В е р н и д у б. Мені здається, не випустить він нас по-доброму.

В е р н и г о р а. І я так думаю.

О л е н к а. Він не хоче мене звільняти. Не хоче!

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Що ж будемо робити?

К о т и г о р о ш к о. Не журіться, брати! (Відходить убік. Витягнув перстень, перекинув з лівої руки па праву). Щоб зараз же були тут черевички і не прості, а золотом шиті, сріблом підбиті і щоб якраз прийшлися по нозі моїй сестрі Оленці.

К о в а л ь. Дивіться, дивіться!

Опускаються до Оленчиних ніг черевички.

О л е н к а (приміряє). Як на мене шиті.

В о д я н и к. Дістань тепер...

К о т и г о р о ш к о. Остання загадка...

В о д я н и к. Остання... Дістань мені зорю ясную з неба, щоб світила вона в моїм підводнім царстві день і ніч,—тоді віддам тобі сестру Олену.

В с і. Зорю?

— Та як то можна?

— Він сміється з нас.

К о т и г о р о ш к о. Дістану! (Перекинув перстень з руки на руку). Зоря, з'явись!

Зоря з'являється.

В о д я н и к. Ніхто не знав шляхів до мого царства водяного. Ви першими прийшли, але не вийдете звідціль. Смерть тобі буде, смерть!

Служка дає Водяникові меч.

К о т и г о р о ш к о. Ні, Водянику, мені на світі жити, тобі ж на дні морському гнити!

В о д я н и к. Може, будеш миритися?

К о т и г о р о ш к о. Ні, буду битись!

О л е н к а. Ой братику, ой рідненький!

К о т и г о р о ш к о. Не бійся, Оленко. Я пробував його силу, а тепер покажу свою! (Наступає).

В о д я н и к. Уб'ю тебе, уб'ю! Гукнути мою стражу!

З'являється с т р а ж а, починається бій. Водяник відступає за куліси. Брати перемагають стражу. З'являється знесилений Водяник. Котигорошко перемагає Водяника

Б р а т и. Слава тобі! Слава Котигорошку! Слава!..

В е р н и д у б. Вирушаймо в дорогу.

К о т и г о р о ш к о (до Крутивуса). Брате! Веди нас звідси на горішню землю, веди до сонця!

Б р а т и (починають співати пісню).

Розвіялась в небі сизо-чорна хмара,

На голови вражі впала смертна кара.

На голови вражі впала смертна кара,

Не страшні тепер нам темні злії чари!

Гей, радійте, люди! Рабства вже немає,

Над великим краєм сонце волі сяє!

(Підходять до рампи, беруть на руки Котигорошка).

Над морем сходить багряне променисте сонце.

Завіса

Травень. 1945 р.